

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

**ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
В МОЛОДІ З РОЗУМОВОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ
ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО**

Наукова робота учасниці II етапу
Всеукраїнської студентської
олімпіади зі спеціальності
“Соціальна педагогіка”
студентки 4 курсу
спеціальності “Соціальна
педагогіка і практична психологія”
Курчаби Наталії Володимирівни

Науковий керівник
кандидат пед. наук, доцент
Сабат Надія Володимирівна

Івано-Франківськ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У РОЗУМОВО НЕПОВНОСПРАВНОЇ МОЛОДІ	
1.1 Сутність і зміст основних соціально-педагогічних понять, дотичних до процесу формування навиків соціальної поведінки	5
1.2 Актуальні проблеми молоді з вадами розумового розвитку.....	7
 РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У РОЗУМОВО НЕПОВНОСПРАВНОЇ МОЛОДІ	
2.1 Методика і процедура організації емпіричного дослідження.....	9
2.2 Результати емпіричного дослідження.....	10
 ВИСНОВКИ	20
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	21
 ДОДАТКИ	24

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні актуальними і відкритими залишаються питання, пов'язані з вирішенням проблем людей з особливими потребами. Ця категорія населення і надалі зберігає статус “уразливої”, тому потребує все більшої уваги як з боку урядових та неурядових структур, так і суспільства загалом до надання реальної допомоги у вирішенні питань, пов'язаних з її соціальною адаптацією в суспільстві.

Розумова відсталість – відхилення, яким страждає більше 120 млн. людей в усьому світі. Це одна з найчастіших причин неповносправності на все життя. За даними держдепартаменту медичної статистики МОЗ України в 2014 зареєстровано 135 773 дитини з особливими потребами віком до 16 років, що становить 1,8 % загальної кількості дітей в Україні. На 1 січня 2014 року в закладах охорони здоров'я перебувало 226 964 особи з легким та помірним ступенем розумової неповносправності. Офіційний статус інваліда отримали 88 074 особи, з них 18 439 – діти.

Питаннями роботи з дітьми та молоддю з розумовою неповносправністю займаються науковці різних напрямів. Типологію розумової відсталості вивчали В. Айрленд, А. Біне, І. Мержиєвський, Б. Морель, Г. Россолімо, Г. Трошин, В. Яковенко. Водночас невирішеними залишаються проблеми, пов'язані з інтеграцією молоді з розумовою неповносправністю до життя в суспільстві, що зумовило вибір теми дослідження.

Об'єкт дослідження – молодь із розумовою неповносправністю.

Предмет дослідження – формування навиків соціальної поведінки в розумово неповносправної молоді.

Мета дослідження – дослідити умови процесу формування навиків соціальної поведінки в розумово неповносправної молоді в контексті її інтеграції в суспільство.

Відповідно до мети визначено наступні завдання дослідження:

1. Охарактеризувати основні передумови процесу інтеграції в суспільство розумово неповносправної особи.
2. Здійснити дослідження умов формування особистості молоді особи з вадами розумового розвитку.
3. Визначити чинники, що сприяють процесу формування навиків соціальної поведінки в молоді з особливими потребами.

Гіпотеза дослідження. Формування навиків соціальної поведінки в молоді з особливими потребами ефективно здійснюватиметься за таких умов: формування адекватного сприйняття суспільством такої категорії молоді; сімейно-центрований підхід у роботі з родинами; залучення молоді з розумовою неповносправністю до діяльності Центрів соціальної реабілітації.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації завдань використовувався комплекс методів дослідження: *теоретичні* – аналіз та синтез літературних джерел, дослідження нормативно-правової бази даного напрямку, а також визначення проблем та чинників, що впливають на процес формування навиків соціальної поведінки в молоді з розумовою неповносправністю. *Емпіричні* – діагностичні (бесіда-інтерв'ю, анкетування, проведення методик діагностики рівня морально-етичної вихованості та розумового розвитку), корекційно-профілактичні (групові заняття, бесіди на морально-етичні теми, сюжетно-рольові ігри), спостереження за діяльністю та опрацювання документації.

Теоретичне значення дослідження: підібрано комплекс методик для роботи із молоддю з розумовою неповносправністю.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати апробовано в ході практичної роботи автора волонтером Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю БФ “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У РОЗУМОВО НЕПОВНОСПРАВНОЇ МОЛОДІ

1.1 Сутність і зміст основних соціально-педагогічних понять, дотичних до процесу формування навиків соціальної поведінки

За міжнародною класифікацією хвороб **розумова відсталість** – це результат затриманого або незавершеного розвитку свідомості, при якому особливо порушуються здібності, які формують повний рівень інтелекту, тобто пізнавальні, мовні, моторні і соціальні [1, с. 123]. Розглянемо поняття, пов'язані з процесом формування в неповносправної молоді навиків соціальної поведінки, а саме: соціальна реабілітація, соціальна допомога, абілітація, нормалізація, інтеграція та соціальна адаптація людей з розумовою неповносправністю. У Законі України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” зазначено: **соціальна реабілітація** – це система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової адаптації, соціального обслуговування, задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації [12, с. 5]. Важливою складовою реабілітаційної роботи є розробка програми соціально-педагогічної реабілітації особи з обмеженими можливостями, що здійснюється з урахуванням особистісних і психолого-педагогічних реабілітаційних можливостей. Метою соціальної реабілітації є відновлення соціального статусу, забезпечення соціальної адаптації в суспільстві, досягнення певної соціальної незалежності [18, с. 133]. **Соціальна допомога** – це система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб, тощо [12, с. 6].

Термін **“абілітація”** відображає комплекс дій, спрямованих на формування нових і мобілізацію наявних ресурсів і можливостей соціального, психічного та фізичного розвитку неповносправної особи. Абілітація в міжнародній практиці – це відновлення втрачених внаслідок хвороби чи травми здатностей [17, с. 1]. Абілітація також включає усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов’язків, уміння здійснювати самообслуговування [12, с. 7]. Адаптація, таким чином, виступає як поняття, що об’єднує в собі абілітацію і реабілітацію.

Соціальна адаптація – це процес пристосування людини до нового для неї соціального середовища, а також наслідки цього процесу. Соціальна адаптація передбачає дотримання особою соціальних норм, історично зумовлених суспільним буттям вимог до діяльності та взаємин індивідів, соціальних груп, суспільних інститутів, що виражають суспільну потребу в організації діяльності та стосунків відповідно до об’єктивних умов. Соціальна адаптація охоплює соціалізацію та соціальну реабілітацію [24, с. 9]. Важливий компонент соціальної адаптації – це узгодженість оцінок, особистих можливостей і прагнень індивіда з цілями, цінностями соціального середовища [23, с. 8].

Термін **“нормалізація”** стосується життєдіяльності неповносправної особи в усіх сферах унормованого життя суспільства. Зміст цього поняття включає в себе звичайний денний розпорядок, відповідну конфіденційність, нормальне залучення до соціальних та емоційних стосунків з іншими, можливості для розвитку особистості, роботи, участі у прийнятті рішень стосовно власного життя [17, с. 2].

“Інтеграція” є завершальним поняттям у процесі розгортання змісту соціалізації людей з особливими потребами. Вона проявляється через тенденцію можливості навчання у звичайних школах, створення інтегрованих груп у вищих навчальних закладах, відвідування громадських заходів, закладів культури, можливість працевлаштування. Насамперед, це сприяє

демістифікації, дестигматизації неповносправності. Інтеграція є перспективою щодо підняття самооцінки й самоочікування дітей і молоді з особливими потребами, вони отримують можливість будувати стосунки зі здоровими людьми, однолітками, які, в свою чергу, вчать з розумінням ставитись до людей з особливими потребами, відмежовуючи їх самих від їхніх вад [17, с. 2].

У молоді з розумовою неповносправністю необхідно виховувати навички соціальної поведінки навіть у тих випадках, коли вона не в змозі зрозуміти глибину суспільного змісту. Кінцева мета виховання як процесу формування навиків соціальної поведінки в розумово неповносправній молоді – підготувати її до самостійного життя і праці згідно з нормами, усталеними в суспільстві. Розумово відсталі молоді люди здатні засвоїти і дотримуватися моральних норм, проте формування особистості, виховання у неї правильного ставлення до оточуючих, певної моральної позиції – складний педагогічний процес.

1.2 Актуальні проблеми молоді з вадами розумового розвитку

У сучасних умовах економічної нестабільності люди з вадами розумового розвитку виявилися однією з найнезахищеніших верств населення. Головною проблемою, яка потребує негайного вирішення, є подолання їх соціальної ізоляції в суспільстві. Те ж стосується і сфери приватного життя [3, с. 2]. Крім того, розумово відсталі особи мають великий ризик експлуатації та фізичного (сексуального) насилля. Адаптивні можливості їх завжди порушені, проте в суспільстві з високим рівнем соціального захисту, де існує система підтримки осіб з розумовою відсталістю, ці порушення можуть бути зведені до мінімуму [1, с. 123].

Здорове суспільство мусить бути побудоване не за моделлю піраміди, а за моделлю мозаїки або ж тіла, в якому кожен його член важливий і цінний, незалежно від успіху, здібностей чи обмежень. Таке бачення людства і гідності людини – плід дозрівання суспільної та індивідуальної свідомості, плід

гуманістичного світосприйняття, воно живиться також з духовного кореня людства із безумовної цінності людини.

Майже кожна сім'я, в якій виховується дитина з вадами розумового розвитку, стикається з наступними труднощами у родинних відносинах: поведінкові проблеми; соціальна стигматизація; емоційне / фізичне кривдження неповносправної дитини/особи [21, с. 73-74]. За даними досліджень, найгостріші проблеми родин, які опікуються дітьми з інтелектуальною недостатністю, такі (подано в порядку зменшення пріоритетності): мізерна пенсія; недоступність найнеобхідніших ліків через недостатній перелік безкоштовних ліків; недоступність оздоровлення та санаторно-курортного лікування за соматичними діагнозами; відсутність спеціалізованих робочих місць для дорослих людей з обмеженими можливостями; психологічна напруга через неможливість залишити дитину бодай на хвилину – повна залежність опікуна; вияви негативного ставлення оточуючих до розумово відсталої дитини; догляд неповносправної дитини, яка не відвідує жодного закладу (не живе в інтернаті), у робочі дні; брак фахівців (психологів, корекційних педагогів), які можуть допомогти при поведінкових розладах; неможливість професійної діяльності або оплачуваної роботи для матері / батька; неможливість “ненаучуваної” дитини відвідувати школу чи дитсадок; необхідність оплати проїзду супроводжуючому, якщо потрібен супровід; відсутність догляду, якщо доросла особа з інтелектуальною недостатністю залишається вдома сама у разі смерті матері; відсутність майстерень для неповносправних осіб з глибоким і тяжким ступенями розумової відсталості; переоформлення інвалідності через кожних один-два роки при стійкому прогнозі (наприклад, хвороба Дауна); відсутність спеціального автотранспорту до закладів для осіб з інтелектуальною недостатністю [14, с. 27].

Отже, основними проблемами осіб із розумовою неповносправністю є їхня соціальна незахищеність; неадекватне сприйняття суспільством; труднощі сім'ї, в якій виховується така дитина.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У РОЗУМОВО НЕПОВНОСПРАВНОЇ МОЛОДІ

2.1 Методика і процедура організації емпіричного дослідження

Експериментальною базою дослідження став Центр дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю, що діє при БФ “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”. Експеримент включав дослідження не лише окремих осіб, а й цілої групи вихованців Центру, їхніх сімей та окремих соціальних груп як носіїв суспільної думки образу розумово неповносправної особи. Дослідженням охоплено 30 осіб молодих людей із розумовою неповносправністю віком від 17 до 35 років.

Дослідження складалося з трьох етапів. **I етап – діагностичне дослідження, спрямоване на:**

- розумово неповносправну молодь (дослідження рівня розумового розвитку за методикою Біне-Сімона, моральної вихованості, власного життєвого положення за методикою “Дерево” Джона і Даян Лампен);

- групу неповносправної молоді (дослідження групових відносин та рівня згуртованості – метод соціометрії);

- сім’ї учасників експерименту (використання проєктивних методик “Малюнок сім’ї” та соціограма сім’ї, опрацювання анкет, заповнених батьками);

- визначення суспільної думки про осіб з розумовою неповносправністю (було розроблено анкету та проведено опитування жителів м. Івано-Франківська, всього 100 осіб).

II етап включав у себе три напрями:

- корекційно-профілактична робота з неповносправною молоддю (групові заняття, бесіди на морально-етичні теми, сюжетно-рольові ігри, арттерапія);

- робота з батьками розумово неповносправної молоді (використання методу “Листування”, індивідуальні бесіди, проведення семінару на тему “Основи сімейно-центрованого підходу”);

- спостереження за діяльністю та опрацювання документації Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю.

III етап – повторна діагностика розумово неповносправної молоді (визначення показника рівня морально-етичної вихованості й самооцінки), відносин у групі (методика “Я, близькі, інші” та “День народження” М. Памфілової), анкетування волонтерів і працівників Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю.

Підбір методів дослідження передбачав їх реалізацію та застосування на практиці, про що йдеться в наступному параграфі.

2.2 Результати емпіричного дослідження

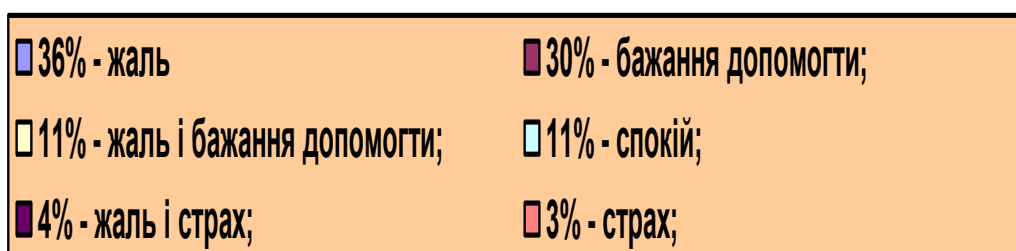
На першому етапі ми використали метод опитування населення (100 осіб) із приводу їхнього ставлення до людей з розумовою неповносправністю. Середній вік респондентів – 22-23 роки. Результати анкетування можна подати наступним чином. На запитання: “На чому базуються ваші знання про неповносправних людей?” 31 % відповіли – на прочитаних книжках; 53 % вважають, що на особистому досвіді; 16 % зазначають, що в них відсутні будь-які знання з цього питання.

Запитання, яке мало на меті виявити причину браку досвіду спілкування з особами з обмеженими можливостями, звучало: “Як часто ви стикаєтеся з неповносправними людьми у повсякденному житті?”. Відповіді були наступними: 11 % – щодня; 41 % – раз у місяць; 48 % – кілька разів у рік.

Одним із завдань даної анкети було оцінити сприйняття респондента осіб з розумовою неповносправністю за допомогою десятибальної шкали (подаємо у кожній колонці процентне співвідношення відповідей):

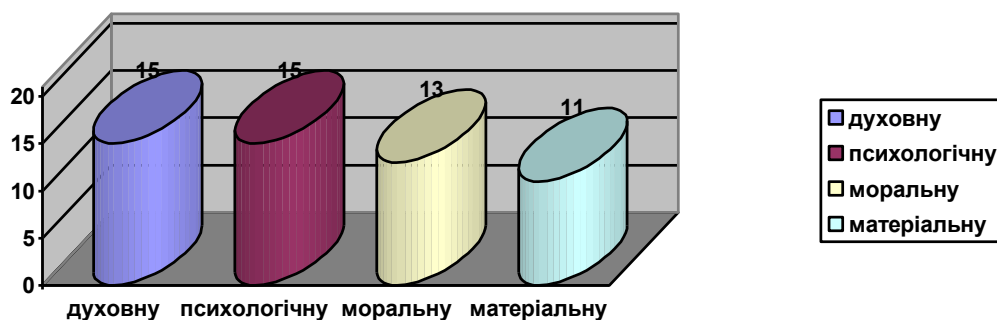
Вкрай негативне, презирливе	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Абсолютно позитивне, відкрите
	-	-	-	1%	15%	2%	14%	22%	18%	28%	

Серед емоцій, які переживають опитувані при зустрічі з неповносправними людьми, виділяють наступні:

Більш об'єктивними вважаємо результати анкетування рідних неповносправної молоді (21 особа), яке мало на меті виявити особисту внутрішню позицію по відношенню до своїх дітей, тому анкета включала наступні запитання: “Які позитивні і негативні почуття ви відчуваєте по відношенню до своєї дитини?”. Результати наведено в додатку Ж.1 – домінує любов (із позитивних) та смуток – із негативних відчуттів.

Результати відповідей на запитання “Який вид підтримки Ви б хотіли одержати?” наведено в діаграмі.

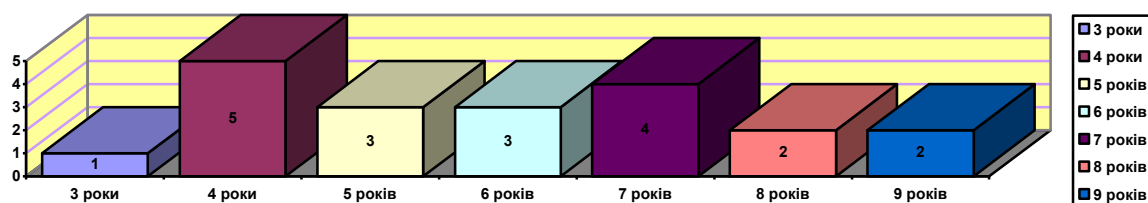

Як бачимо, батьки більше потребують нематеріальної допомоги, причиною цього є емоційна виснаженість та вигорання, адже догляд та

виховання в даному випадку вимагає набагато більше затрат духовних та психологічних ресурсів, аніж матеріальних.

У частині анкети, яка включала запитання про неповносправну дитину варто сказати, що 6 батьків подбало про те, щоб їх дитина займалася з якимись іншими спеціалістами. На запитання “Чи може неповносправна особа (ваша дитина) допомагати в роботі іншим?” усі батьки ствердно відповіли – “може”. Серед емоцій, які найчастіше переживає неповносправна дитина (додаток Ж.2), більшість батьків називають любов.

Бланк методів, що використовувався в роботі з неповносправною молоддю, починався діагностикою їх рівня інтелектуального розвитку за шкалою тестів А. Біне – Т. Сімона. Було опитано 20 респондентів. Даний тест підтвердив показник того, що хронологічний та розумовий вік у розумово неповносправної молоді далеко не однаковий: середній хронологічний вік опитуваних 24,5 роки, а розумовий 5,4 року. Результати даного тесту подані у вигляді діаграми (де вісь “х” – рівень інтелектуального розвитку, а вісь “у” – це кількість осіб):

Дослідження моральної вихованості неповносправної молоді оцінювалося за наступними критеріями: поведінка в сім'ї, навчальному закладі, на вулиці і в громадських місцях, ставлення до старших, однолітків, до себе. Дана оцінка здійснювалась на основі спостереження та спілкування з самими піддослідними. Оцінка вище вказаних показників дала можливість зробити наступні висновки:

- морально-етичні принципи та основи поведінки неповносправної особи закладаються, як і в кожній здоровій людині, в сім'ї, вона є основою та середовищем утворення перших особистісних характеристик;

- відношення здорових членів сім'ї до неповносправної дитини мають безпосередній вплив на поведінку останнього в родині;

- відносини з однолітками неповносправної молоді залежать від того чи у ранніх періодах розвитку (дитинство, юність) вона перебувала у атмосфері інших груп та колективів поза сім'єю, чи формувала дружні відносини поза спеціалізованим навчальним закладом;

- поведінка на вулиці і в громадських місцях – вказує на елементарні навички соціальної поведінки, що були закладені в сім'ї та підкріплені педагогами чи іншими фахівцями у навчальному закладі. Хоча варто сказати, що поведінка у громадському середовищі неповносправної особи є не до кінця адекватною у відношенні зі здоровими людьми, але це не означає, що вона є аморальною чи асоціальною;

- ставлення до себе – це показник, що виявляє самосвідомість неповносправної особи. Варто сказати, що ми зустрілися лише з одним випадком, коли мама роз'яснювала своїй дитині сутність терміну “інвалід”, з метою, щоб її син не чувся травмованим, коли чути це від інших. Поміж тим, молодь в більшості не усвідомлює своєї неповносправності і це дає їй можливість не ставитись до себе надто критично чи песимістично.

Для того, щоби проаналізувати життєву позицію неповносправної молоді особи ми скористались методикою Джона і Даян Лампен “Дерево”. У ній взяло участь 26 осіб. Опрацьовані результати дали нам наступні кількісні показники:

- завищена самооцінка, установка на лідерство – 9 осіб;
- комфортний стан, нормальна адаптація – 7 осіб;
- товариськість, дружня підтримка, готовність допомогти – 3 особи;
- установка на подолання перешкод – 3 особи;

- стійкість положення, бажання досягнути успіху, не долаючи труднощів – 2 особи;
- відчуженість, замкнутість, тривожність – 2 особи.

Як уже зазначалося, для цілісного образу середовища формування навиків соціальної поведінки в неповносправної особи необхідним є дослідження родинних відносин сім'ї, в якій вона живе. Проведена нами малюнок методика "Малюнок сім'ї" стала досить інформативною не лише в плані дослідження родинного середовища, а й більш загальних показників. У ній взяло участь 27 осіб неповносправної молоді. Дана методика підтвердила рівень розумового розвитку молоді, адже характеристики малюнка відповідають певним віковим межах. У нашому випадку малюнки навіть показали нижчі результати, ніж шкала тестів Біне-Сімона. Загальна характеристика всіх малюнків у порівнянні з реалістичними даними виводить також наступний показник: 7 осіб живуть у неповних сім'ях (відсутність батька). Характерно, що у чотирьох з семи цих малюнків виявляються ще й інші проблемні сторони особистості, наприклад: важкість у відносинах з мамою (розділення на малюнку себе і мами іншими предметами: деревом, будинком, машиною) [Див. Мал.1], замкнутість середовища, в якому живе особа (хлопець зображає себе у вагончику), прагнення до повної сім'ї (хлопець, що проживає з бабцею, зобразив членами своєї сім'ї тата, маму, брата, які живуть окремо). Варто відмітити, що майже всім малюнкам характерні наступні ознаки: акцент на минулому, можемо припустити, що він виявляє страх перед майбутнім; зображення членів сім'ї різними за розміром у відношенні батьків і дітей, але усіх на одній висоті на рівні голови, що говорить про прагнення бути рівноправним членом сім'ї, таким як і інші [Див. Мал.3]; відсутність основи під ногами або її недосяжність, що вказує на непевність позиції неповносправної особи як в сім'ї так і в суспільстві [Див. Мал.2]; руки, що простягнуті вбік або вгору, але не торкаються рук інших, що свідчить про брак контакту з зовнішнім світом [Див. Мал.3].

Наступна методика, що досліджувала неповносправну особу в контексті її родинних відносин – “Соціограма сім’ї”. В ній взяло участь 26 осіб. У процесі визначення особи, що займає домінуючу позицію в сім’ї ми одержали наступні результати: тато – 1 особа; мама – 1 особа; брат – 4 особи; сама неповносправна дитина – 9 осіб. У десяти піддослідних кружечки, що позначали членів сім’ї, однакові за розміром для всіх членів, а також їх розташування є по контуру кола, а не всередині, що дозволяє зробити висновки, що в цих сім’ях панують рівноправні відносини, ніхто не проявляє явну позицію яскравого лідера.

II етап. На другому етапі у процесі виконання практичних завдань неповносправна молодь ознайомилася з правилами, які конкретизували і регулювали стосунки у спільній діяльності, вони на конкретних прикладах переконувалися у суспільній значущості своєї діяльності, необхідності диференціювати власні домагання для задоволення своїх потреб і рахуватися з інтересами інших людей, спільноти, суспільства в цілому, вчилися робити вибір на користь суспільних потреб. Корекційно-профілактичні заняття носили комплексний характер і включали в себе різні форми і методи роботи. Загальний план будувався за схемою: привітання, впровадження в тему, активні методи, арттерапевтичні вправи, розкриття теми через бесіду на морально-етичну тему, закріплення та прощання. Нами було проведено три корекційно-профілактичних заняття на теми: “Правила за якими я живу”, “Я та інші”, “Моя сім’я” [Див. Додаток В].

- Проведення рисункової терапії здійснювалося у формі спеціальних занять, де молоді пропонувалися різні завдання. Застосування ізотерапії в реабілітаційній роботі з розумово неповносправною молоддю дозволило одержати позитивні результати: створити сприятливі умови для розвитку спілкування замкнених осіб; забезпечити ефективне емоційне реагування; розвиток довільності і здатності до саморегуляції, формування позитивної Я-концепції, упевненості в собі за рахунок соціального визнання цінності речі, створеної нею самою. Вивчення впливу образотворчої діяльності на розвиток

молоді з розумовою неповносправністю, показало, що заняття малюванням сприяють сенсорному розвитку, формують мотиваційно-потребнісний бік їх продуктивної діяльності, сприяють диференціації сприйняття, дрібних рухів руки, а також забезпечують розвиток довільної уваги, мови, комунікації. Заняття театралізованою діяльністю молоді з особливими потребами дають позитивну динаміку в якісному розвитку уваги, формуванні її мислення, довільної уваги, корекції психоемоційного стану, сприяють розвитку всіх компонентів особистості молоді цієї категорії.

Робота з батьками та рідними неповносправної молоді дала можливість зробити наступні висновки. Звичайна сімейна атмосфера – взаємини, цінності, родинні зв'язки – створює вихідне, вирішальне середовище, де формується особистість здорової дитини. Ця атмосфера формує її цінності, забезпечує перевірку дій, які (за сприятливих умов) надають їй почуття спільності та значущості. Але не так відбувається в сім'ї, де росте дитина з особливими потребами. Частіше в таких родинах увага батьків зосереджена виключно на медичному аспекті розвитку дитини. Та їм потрібна не тільки медична, а й психолого-педагогічна допомога, адже брак знань чи досвіду – одна з причин поганої адаптації такої дитини.

Метод “Листування” носив ситуативний характер та мав на меті одержати знання про ставлення та переживання батьків з того чи іншого роду питання, що стосувалося їх неповносправної дитини. Очевидно, що ціллю переписки було не лише інформування, але стимуляція самих батьків акцентувати свою увагу на тому чи іншому питанні. У додатку Ж.3 наведено приклади кількох “листувань”.

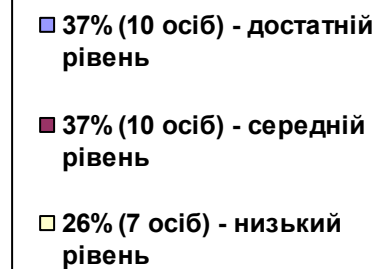
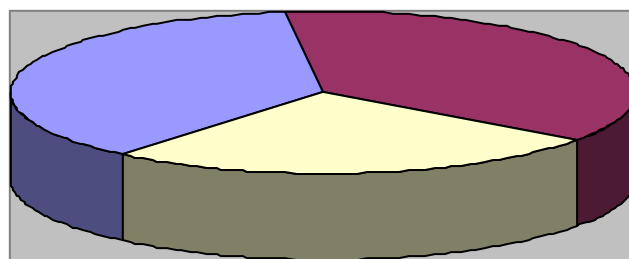
Отже, у роботі з батьками важливо застосовувати як індивідуальні так і колективні методи роботи. Перевагою групових форм є можливість отримання об'єктивної думки усього батьківського колективу, вироблення спільної програми діяльності центру, обговорення труднощів та їх вирішення, тощо. Саме з цих причин ми вирішили провести семінар на тему: “Основи сімейно-

центрованого підходу” [Див. Додаток Д]. Адже батьки повинні бути свідомими принципів Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю, який відвідує їхня дитина, і в свою чергу це сприятиме ефективності та результативності його роботи.

Основна мета семінару була ознайомити батьків з принципами сімейно-центрованого підходу, який застосовують у своїй діяльності працівники Центру. Програма зустрічі включала в себе як теоретичний виклад основної теми семінару, так і обговорення з батьками певних принципів та питань, що стосувалися процесу впровадження цього підходу в роботу Центру. Батьки мали право коригувати певні положення або висувати власні думки та пропозиції з цього приводу. Результатом семінару стало напрацювання спільної схеми реалізації сімейно-центрового підходу у Центрі дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю та опис основних цілей його впровадження: співпраця між батьками та працівниками; свідомість несення спільної відповідальності за молодь з особливими потребами; активна позиція батьків та залученню їх до роботи Центру в конкретних заходах; налагодженню ближчих контактів між самими батьками.

Дослідження діяльності центрів дозвілля та соціальної адаптації для молоді з розумовою неповносправністю відбувалося на основі відвідування, спостереження, участі в роботі, спілкуванні (інтерв'юванні) та опрацюванні документації.

III етап. Повторне дослідження морально-етичної вихованості розумово неповносправної молоді включало в себе урахування таких параметрів, як: повнота знань, усвідомленість, мотивованість та дієвість, що можна безпосередньо виявити з поведінки у повсякденному житті. На основі них ми змогли оцінити рівень цього показника та отримати наступні результати:

Робота в групі допомогла зробити висновок, що соціальний розвиток розумово неповносправної молодшої особи має відбуватися на тлі позитивного соціально-психологічного оточення. Для неї мають бути знайдені такі соціальні структури, які найповніше відповідають її індивідуальним особливостям.

Результати корекційно-профілактичної роботи включали також оцінку критичності ставлення самої неповносправної особи до себе, а точніше самооцінку. У методиці взяла участь 21 особа. Методика полягала у виборі досліджуваним одного з ряду восьми кіл, і чим лівіше воно було розташоване, тим вищим був показник самооцінки. Показник визначався наступним чином: 2 крайні ліви – це високий рівень самооцінки, наступні 4 – середній, і останні 2 справа – низький. Ми одержали наступні результати:

Високий рівень	Середній	Низький
52% (11 осіб)	48% (10 осіб)	0

Результати даної методики можна порівняти з вправою “Дерево”, яку ми використовували на першому етапі. На кінцевому етапі у порівнянні більша половина досліджуваних виявляє високий рівень оцінки власної особистості та зовсім відсутні ті, кому притаманний низький рівень самооцінки.

Повторне дослідження особистісних відносин в групі виводилось з методики “День народження”, що якоюсь мірою нагадувало соціометричне дослідження. У дослідженні взяла участь 21 особа. Для визначення адекватної самооцінки або лідерської позиції на малюнку навколо столу були зображені крісла у вигляді кругів, одне з яких явно було більшим за інші. 14 осіб вказало,

що на цьому кріслі сидітимуть вони самі, 3 – “уступило” це місце своїм друзям, рідним і 4 – виявило бажання залишити його пустим або “забрати” геть.

Результати методики “Я, близькі, інші” наведено в додатку Ж.4. Її результати засвідчили бажання дітей бути поряд зі своїми близькими.

Останнім етапом нашого дослідження було проведення анкетування батьків досліджуваної молоді та працівників і волонтерів Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю [Див. Додаток А.2, А.3]. Найоб’єктивніше результати проведених заходів, діагностичних методик, профілактично-корекційних занять та інших форм роботи нашого дослідження можуть оцінити саме вони, адже щоденне перебування з неповносправною особою вимагає бути уважним до неї та в невимушений спосіб помічати усі зміни, що відбуваються в її розвитку. Результати анкетування, в якому взяло участь 14 батьків, ми подали в додатку Ж.5.

Робота з неповносправною молоддю вимагає багато сили, терпеливості та любові, тому, напевно не кожен зміг би працювати у цій сфері соціальної роботи. Утім, праця з людьми з особливими потребами не може не змінювати тих, хто цілими серцем їй себе посвячує.

ВИСНОВКИ

Актуальним завданням зосіального педагога є розробка нових підходів та створення сприятливих умов для розвитку особистості молодшої особи з вадами розумового розвитку. На базі Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю, що діє при БФ “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”, нами проведено комплексне дослідження особливостей формування навиків соціальної поведінки у розумово неповносправній молоді, що вимагало вивчення таких особистісних характеристик, як: рівня інтелектуального розвитку (шкала тестів Біне-Сімона), морально-етичної вихованості, особистої життєвої позиції (“Дерево” Джона та Даян Лампен), самооцінки. У процесі дослідження ми також застосовували групові методики (соціометрія, корекційно-профілактичні та арттерапевтичні заняття, бесіди, рольові гри) та оцінювали особисту позицію неповносправної особи до своєї рідних, друзів та незнайомих людей (методика “Я, близькі, інші”). Дослідження велося на основі малюнкової методики “Малюнок сім’ї”, соціограми сім’ї, вправи “Я, близькі, інші”. Велася робота також із батьками: анкетування (на початку та в кінці дослідження), “Листування”, індивідуальні бесіди та групове заняття – семінар “Основи сімейно-центрованого підходу”. Також нами проаналізовано думку та досвід роботи працівників та волонтерів у процесі формування в молоддю з особливими потребами навиків соціальної поведінки на основі методу письмового анкетування.

Нами виокремлено такі умови ефективного формування навиків соціальної поведінки в молоді з розумовою неповносправністю: формування адекватного сприйняття суспільством такої категорії молоді як передумова її ефективною соціальною адаптації; сімейно-центрований підхід у роботі з родинами неповносправної молоді; залучення молоді з розумовою неповносправністю до діяльності Центрів соціальної адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть: монографія // Соціальна робота. Книга 1. – К. : УДЦССМ, 2001. – 344 с.
2. Амеліна Н. Еорекційно-розвивальні заняття для молодших школярів, які мають порушення психофізичного розвитку / Н. Амеліна // Психолог. – 2005. – № 14. – С. 18-25.
3. Бастун Н. “Педагогіка тренування” як засіб соціалізації осіб з інтелектуальною недостатністю [Електронний ресурс] / Н. Бастун, 2008. – 6 с. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3>
4. Бастун Н. Реабілітація дітей і молоді з помірною, важкою та глибокою інтелектуальною недостатністю: сьогоднішні реалії та перспективи / Н. Бастун, К. Журавель, Т. Куценко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. – К. : Університет “Україна”, 2004. – 448 с.
5. Бойко Г. Система психолого-педагогічної підготовки підлітків із синдромом Дауна до психосоціальної інтеграції в суспільство / Г. Бойко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. – К. : Університет “Україна”, 2004. – 448 с.
6. Вержиховська О. Вивчення моральних знань у дітей з вадами розумового розвитку / О. Вержиховська // Дефектолог. – 2000. – № 2. – С. 8-15.
7. Висоцька А. Загальні критерії визначення рівня вихованості учнів з особливостями психофізичного розвитку / А. Висоцька // Дефектолог. – 2002. – № 4. – С. 8-11.
8. Гаврилов О. В. До питання розробки індивідуальної програми навчання дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / О. В. Гаврилов // Вісн. Кам’янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Корекц. педагогіка і психологія. – 2011. – Вип. 3. – С. 26-35.

9. Григор'єва І. О. Формування моральної самосвідомості у розумово відсталих підлітків як засіб профілактики та корекції їх асоціальної поведінки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / І. О. Григор'єва; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 20 с.
10. Дураклевич І. Інтеграція підлітка з особливими потребами в суспільство / І. Дураклевич // Психолог. – 2005. – № 17. – С. 12-17.
11. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” / Права інвалідів в Україні. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Сфера. – 2002. – 64 с.
12. Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні”, 2005. – 39 с.
13. Звіт про діяльність Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю. – Івано-Франківськ : Карітас, 2014. – 10 с.
14. Миронова С. Особливості професійної діяльності корекційного педагога у роботі з сім'ями, що виховують дітей з порушеннями у розвитку / С. Миронова // Дефектологія. – 2006. – № 4. – С. 27-30.
15. Нуженко Т. Роль етичних бесід у моральному вихованні розумово відсталих дітей / Т. Нуженко // Дефектолог. – 2008. – № 3. – С. 32-43.
16. Описовий звіт про діяльність Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю за лютий, березень, квітень 2013 року. – Івано-Франківськ : Карітас, 2014. – 3 с.
17. Поляк О. Проблеми соціальної реабілітації осіб з обмеженою дієздатністю – “духовна реабілітація” / О. Поляк // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. – К. : Університет “Україна”, 2004. – С. 108-112.
18. Реабілітаційний супровід навчання неповносправних дітей: методичний посібник / укл. А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка. – Львів : Колесо, 2008. – 144 с.
19. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2002. – 96 с.

20. Романчук О. Дорога любові / О. Романчук. – Львів : Свічадо, 2001. – 128 с.
21. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві / О. Романчук. – Львів, 2008. – 334 с.
22. Савіцька Г. Дослідження стану сформованості морально-етичної поведінки у розумово відсталих дітей / Г. Савіцька // Дефектологія. – 2006. – № 1. – С. 30-33.
23. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
24. Український дефектологічний словник / за ред. акад. В. І. Боднаря. – К. : Милосердя України, 2001. – 212 с.

**ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
В МОЛОДІ З РОЗУМОВОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ
ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО**

ДОДАТКИ

Додаток А. Анкети

Додаток А.1. Анкета на виявлення ставлення до людей з вадами розумового розвитку

1. Ваше ім'я _____
2. Ваш вік _____
3. На Вашу думку люди з вадами розумового розвитку у відношенні до суспільства це – (обведіть кружечок навпроти відповіді, яку Ви обираєте):
 - обуза суспільства;
 - особи, що потребують особливої уваги і допомоги;
 - проблема окремих людей;
 - рівноправні члени суспільства.

4. Оцініть у десятибальній шкалі Ваше сприйняття людей з розумовою неповносправністю (позначте в колонці під цифрою):

Вкрай негативне, презирливе	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Абсолютно позитивне, відкрите

5. Ваші знання про неповносправних людей базується на:
 - прочитаних книжках;
 - на особистому досвіді;
 - відсутні будь-які знання.
6. Як часто Ви стикаєтеся з неповносправними людьми у повсякденному житті:
 - щодня;
 - раз на місяць;
 - кілька разів на рік.
7. Зустрічаючи розумово неповносправну особу Ви відчуваєте:
 - страх;
 - несприйняття;
 - спокій;
 - жаль;
 - бажання допомогти.
8. Якщо б Вас попросили дати пораду жінці, яка виношує неповносправну дитину, Ви б порадили:
 - зробити аборт;
 - народити і віддати в спеціалізований інтернат;
 - народжувати і виховувати.

Складено нами на основі: Бастун Н., Журавель К., Куценко Т. Реабілітація дітей і молоді з помірною, важкою та глибокою інтелектуальною недостатністю: сьогоденні реалії та перспективи / Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: 36. наукових праць. - К.: Університет "Україна", 2004.- 448 с.

Додаток А.2. Анкета для батьків

1. Ім'я та прізвище _____
2. Скільки часу Ваша дитина відвідує Центр дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю? _____
3. Чи можете Ви назвати позитивні риси, які здобула та негативні, яких позбулася Ваша дитина за час відвідування Центру?

Позитивні

1.

2.

3.

Негативні

1.

2.

3.

4. Метою діяльності Центру є здобуття неповносправною особою навиків самообслуговування. Зазначте ті, які вона здобула чи вдосконалила за час відвідування:

- догляд за собою (гігієна, одяг, взуття)
- навички домашнього господарювання
- самостійне користування громадським транспортом

- _____

- _____

- _____

5. Чи можете Ви сказати, що Ваша дитина стала більш адаптованою до життя в суспільстві?

- Так
- Ні
- Не знаю

6. Які навички соціальної поведінки Ви хотіли б спільно з працівниками Центру розвинути в своєї дитини в майбутньому:

- _____

- _____

- _____

- _____

Складено нами на основі: Миронова С. Особливості професійної діяльності корекційного педагога у роботі з сім'ями, що виховують дітей з порушеннями у розвитку / С. Миронова // Дефектологія. – 2006. – № 4. – С. 27-30.

Додаток А.3. Анкета для працівників та волонтерів

1. Прізвище та ім'я _____

2. Ким Ви працюєте у Центрі дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю і як довго? _____

3. Чи змінилось Ваше налаштування до людей з особливими потребами до і після участі в такому виді діяльності:

- так (з гіршого на краще);
- так (з кращого на гірше);
- ні (залишилось негативним);
- ні (залишилось позитивним);

4. Якими новими знаннями та досвідом роботи Ви оволоділи?

- _____

- _____

- _____

5. Яких навиків в першу чергу потрібно навчити розумово неповносправну особу?

- _____

- _____

- _____

6. Наскільки, на вашу думку, результат роботи залежить від родинного середовища?

- менше як на 50%
- більше як на 50%

- залежить від конкретної сім'ї

7. Подолання стереотипів мислення в суспільстві щодо людей з розумовою неповносправністю залежить (розташуйте цифри 1, 2, 3, 4 у порядку важливості, 1- найбільше залежить):

___ - сім'я

___ - держава

___ - суспільство

___ - громадські організації

8. Який Ваш основний принцип в роботі з розумово неповносправною молоддю?

Складено нами на основі: Реабілітаційний супровід навчання неповносправних дітей: методичний посібник / укл. А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка. – Львів : Колесо, 2008. – 144 с.

Додаток Б. Методики дослідження

Додаток Б.1. Методика “День народження” М. Памфілової

Одна з нових методик, яку можуть застосовувати як психологи, так і батьки – методика “День народження”.

Починаємо з бесіди про день народження, подарунки, яскраві враження. Піддослідному пропонується намалювати „атрибути” дня народження, зокрема стіл за стільцями, за який він буде запрошувати своїх гостей. Цей стіл може послужити основою для самого тесту, в іншому випадку, психолог може сам намалювати бланк-тестування з зображеними столом та стільцями. Після цього даємо наступні вказівки.

Інструкція: Звертаємося до опитуваного:

- Давай пограємо з тобою в твій день народження. Великий круг – це буде стіл, на якому стоїть святковий торт зі свічками. Свічок стільки, скільки тобі буде років. Давай їх намалюємо! Навколо стола зображені менші кружечки. Що це? Звичайно стільці! Вибери стілець, на який сядеш ти. Давай відмітимо його зірочкою або хрестиком?!

Вибір піддослідним зірочки чи хрестика дає можливість оцінити сформованість статевої ідентифікації: хлопці частіше вибирають хрестики, а дівчата – сніжинки.

- Кого ти хочеш посадити поруч себе? З однієї та іншої сторони.

Імена людей, назви предметів або іграшок, тварин записуються біля кружечка, а номер вибору – всередині.

Після четвертого вибору можна час від часу повторювати запитання: „Чи ти будеш ще когось „садити” за стіл чи ми „заберемо” крісла?” Відповідь опитуваного дає можливість оцінити його потребу в спілкуванні та стосунках з іншими.

Коли іменник заповнить усі крісла, можна запитати, чи не потрібно доставляти ще? Тоді якщо є потреба можна домалювати ще кілька кругів.

Аналіз результатів:

1. Потреба в спілкуванні:

а) використовуються всі стільці чи додаються нові – бажання піддослідного спілкуватися в широкому колі;

б) стільці забираються – бажання спілкуватися, але лише з близькими людьми, в обмеженому колі;

в) вибираються замість людей іграшки, тварини, предмети – не сформованість потреби в спілкуванні.

2. Емоційна перевага в спілкуванні:

Поряд з стільцем опитуваного розташовуються люди, які є нього найближчі, найприсмніші в спілкуванні.

3. Значимість соціального оточення:

а) кількісна перевага дорослих, однолітків, предметів свідчить про наявність досвіду спілкування з ними;

б) статева перевага в спілкуванні – наявність представників протилежної статі;

в) перевага якоїсь групи – значимість відповідного середовища в спілкуванні.

Джерело: Панфилова М. Тест для родителей // Обруч. – 2000. - №3.

Додаток Б.2. Методика “Дерево” (Джон і Даян Лампен)

Інструкція: “Розгляньте це дерево. Ви бачите на ньому і поряд чоловічків. У кожного з них різний настрій. І вони займають різні положення. Візьміть червоний фломастер і обведіть ту фігурку, яка нагадує Вас, Ваш настрій і Ваше положення. Зверніть увагу на те, що кожна гілка дерева може відповідати Вашим досягненням і успіхам. Візьміть зелений фломастер і обведіть ту фігурку людини, якою Ви хотіли б бути і на місці якої хотіли бути”.

Завдання підписується в кінці роботи.

Обробка: У психолога бланк з пронумерованими фігурками:

2, 19, 18, 11, 12 – товариськість, дружня підтримка, готовність допомогти;

1, 3, 6, 7 – установка на подолання перешкод;

4 – стійкість положення, бажання досягнути успіху не долаючи труднощі;

5 – втомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, астеничність, виражена соматичність;

9 – мотивація на розваги;

13, 21 – відчуженість, замкнутість, тривожність;

8 - відчуженість, замкнутість, тривожність, відстороненість в навчальному процесі;

10, 15 – комфортний стан, нормальна адаптація;

14 – кризова ситуація, „падіння в прірву”;

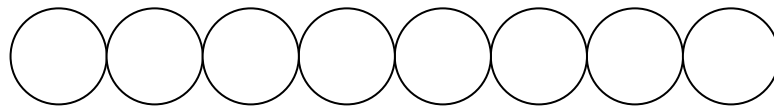
20 – завищена самооцінка, установка на лідерство;

16, 17 – індивідуальне пояснення опитуваного.

Додаткова інструкція: „Ще раз подивіться на цей малюнок дерева. Яке місце на ньому займають ті, чи інші твої друзі. Чому?”

Додаток Б.3. Тест “Самооцінка”

Інструкція: “Перед тобою на листку паперу стрічка із восьми кілець. Вибери кільця для себе і для людей з твого оточення”.

Інтерпретація: Самооцінка визначається як сприйняття суб’єктом його цінності, значимості у порівнянні з іншими. Чим лівіше розміщене кільце, яким себе позначають, тим вища самооцінка опитуваного.

Література: Психолого-педагогічна діагностика школярів. – Ранок НТ, 2007. – С. 43.

Додаток Б.4. Шкала тестів розумового розвитку А. Біне – Т. Сімона (варіант Л. Термена)

Тести для трирічних.

1. *Показати частини тіла.* Запитати дитину: «Де ніс?» А потім «Де око? Рот? Вушко?» Позитивна оцінка – 3 правильні відповіді з 4.
2. *Назвати предмети домашньої обстановки.* Показати дитині ключик, ніжик, олівець, годинник або гребінчик і запитати: «Що це?» Позитивна оцінка – 3 правильні відповіді з 4.
3. *Перерахувати предмети на картинці.* Показати дитині картинку з зображенням кімнати, крамниці, або подвір’я, човна на річці і запитати, що зображено на картинці. Позитивна оцінка — визначення не менше 3-х предметів.
4. *Назвати свою стать.* Запитати хлопчика: «Ти хлопчик чи дівчинка?» Дівчинку; «Ти дівчинка чи хлопчик?» Позитивна оцінка — правильна відповідь.
5. *Назвати своє прізвище.* Запитати: «Як тебе звать? А ще як?» (добиватися, щоб дитина назвала прізвище). Позитивна оцінка — правильна відповідь.
6. *Повторити фразу з 6 - 7 складів.* Спочатку запропонувати дитині повторити слова, наприклад: «кицька», «собачка», а потім: «кицька спить на ліжку», «мама купає ляльку», «надворі дуже спекотно» і т.д. Позитивна оцінка — повторення бодай однієї фрази після одноразового її називання.

Тести для чотирирічних.

1. *Порівняти дві лінії.* Показати дві паралельні лінії. Запропонувати розглянути їх і сказати, яка з них довша. Позитивна оцінка — 3 відповіді правильні.
2. *Розрізнити форму фігур.* Перед дитиною лежать малюнки різних фігур. У психолога такі ж самі, але кожна на окремії картці. Показувати по черзі фігури і просити знайти таку ж серед тих, що лежать перед нею. Позитивна оцінка — правильно показано 7 фігур з 10.
3. *Порахувати 4 монети.* Перед дитиною лежать 4 монети (або предмети). Запропонувати їй порахувати їх. Порахуй так: один... продовжуй. Назвати лише загальне число недостатньо. Позитивна оцінка — правильний рахунок з показуванням пальцем.
4. *Змалювати квадрат.* Перед дитиною покласти намальований квадрат. Запропонувати дитині намалювати такий самий. Пробувати малювати дозволяється до 3-х разів. Позитивна оцінка — один малюнок близький до моделі.
5. *Перший ступінь розуміння.* Дитину запитати: «Що треба робити, коли хочеться спати?» «Що треба робити, коли холодно?» «Що треба робити, коли хочеться їсти? Пити?» і т.п. Питання можна повторювати по декілька разів. Відповідь можна чекати близько 20 секунд. Позитивна оцінка — дві правильні відповіді з 3-х.
6. *Повторити 4 цифри.* Дитині говорять: «Слухай уважно. Я назву тобі декілька цифр, а ти потім повтори їх точно так, як я назву їх. Слухай: 4, 7, 3, 9. Повтори. Слухай: 2, 8, 5, 4. Повтори. Слухай: 7, 2, 6, 1. Повтори.» Кожний рядок цифр називається дитині один раз. Дозволяється показати дитині, як треба повторити цифри. Позитивна оцінка — безпомилкове повторення одного рядка.

Тести для п'ятирічних.

1. *Порівняти дві гирьки (коробочки) різної ваги — 3 грами і 15 грам.* Показавши дитині ці предмети, запропонувати взяти їх у руки: визначити, який з них легший, а який важчий. Повторити спробу до 3 разів, міняючи предмети місцями. Позитивна оцінка — 2 правильні відповіді.
2. *Назвати 4 кольори.* Перед дитиною покласти 4 кольорові папірці: червоний, синій, жовтий, зелений. Попросити назвати кольори. Позитивна оцінка — 4 правильні відповіді.
3. *Естетична оцінка.* Показувати дитині по черзі зображення обличч і запитати: яке обличчя є красивіше? Позитивна оцінка — 3 правильні відповідь.
4. *4. Визначити предмети за способом їх вживання.* Назвати по черзі предмети: стілець, стіл, лялька, виделка, олівець, автомобіль і запитати «Ти бачив стілець? Для чого він?» Правильна відповідь: «Для того, щоб сидіти.» Так про всі шість предметів. Позитивна оцінка – 4 правильні відповіді з 6.
5. *Головоломка.* Показати дитині два трикутники, а потім прямокутник, який складається з цих двох трикутників і запропонувати скласти з них прямокутник. Показати три варіанти, як це зробити, міняючи положення трикутників. На складання кожного разу дається по 1 хвилині. Позитивна оцінка – 2 правильні відповіді.
6. *Виконання трьох доручень.* Запропонувати виконати такі доручення: «Ось це ключ поклади на той стілець, потім відчини двері і принеси он ту коробочку. Зрозумів? Виконуй!». Позитивна оцінка – правильне виконання по черзі всіх трьох доручень.

Тести для шестирічних.

1. *Відрізнити праву сторону від лівої.* Дитину просять: «Покажи праву руку, ліве вухо, праве око». Запитання можна повторити, але в іншому порядку. Позитивна оцінка —3 правильні відповіді з 4.
2. *Знайти недоліки в малюнках.* Показати 4 малюнки, на яких щось недомальоване і спитати, чого не вистачає на кожному малюнку. Позитивна оцінка —3 правильні відповіді з 4.

3. *Порахувати 13 копійок.* Перед дитиною лежать 13 монет (або 13 інших предметів). Пропонують порахувати їх по порядку, показуючи пальцем. Якщо дитина помилилась — дозволити їй повторити рахунок. Позитивна оцінка — правильний рахунок.
4. *Другий ступінь розуміння.* Запитати: а) «Що треба зробити, коли побачиш, що впала маленька дитина?» б) «Що треба зробити, якщо іде дощ, а необхідно йти до школи?» в) «Що ти зробиш, якщо спізнився на потяг, а треба їхати?» Зразки правильних відповідей: а) допомогти дитині встати; б) взяти парасольку; в) дочекатися чергового потяга. Позитивна оцінка — 2 відповіді з 3 — правильні.
5. *Назвати 4 монети.* Перед дитиною на столі лежать 4 монети: 5 коп., 20 коп., 50 коп., 1 грн. Запитати: «Що це? Яка це монета?» Позитивна оцінка — 3 правильні відповіді.
6. *Повторити фразу з 16—15 складів.* Пропонується повторити фрази: а) Ми підемо гуляти. Подайте мені мою хустинку; б) Петрик їздив до бабусі. Він допомагав збирати груші; в) Було холодно. Ми одяглися тепло, щоб не змерзнути. Позитивна оцінка — одна з фраз повторена правильно, а дві — з незначними помилками.

Тести для семирічних.

1. *Знати кількість пальців на руці.* Запитати: «Скільки у тебе пальців на руці? А скільки на другій? Скільки на обох руках разом?» Рахувати пальці не дозволяється. Позитивна оцінка — швидкі і правильні всі відповіді.
2. *Описати зміст картини.* По черзі показати 3 картини доступного для дитини змісту, наприклад: «Діти йдуть до школи» і запропонувати описати зміст кожної картини. Позитивна оцінка — 2 картини описані правильно. Звичайний перелік предметів оцінюється як незадовільне виконання завдання.
3. *Повторити ряд з 5 цифр.* «Я назву цифри, запам'ятай їх і повтори: а) 3, 1, 7, 5, 9. Повтори; б) 4, 2, 3, 8, 5. Повтори; в) 9, 8, 1, 7, 6. Повтори». Цифри називати чітко з інтервалом не менше 1 сек. Позитивна оцінка — 1 ряд відтворений правильно.
4. *Зав'язати вузол з двома кінцями.* Взяти шнурок від черевиків і показати дитині, як зав'язати навколо пальця вузол з 2 кінцями (кінці — 6—8 см завдовжки). Потім запропонувати дитині: «Візьми шнурок і зав'яжи такий вузол навколо мого пальця». Позитивна оцінка — зв'язаний протягом 1 хвилини вузол.
5. *Порівняти (розрізнити) два предмети по пам'яті.* Запитати дитину; а) яка різниця між метеликом і мухою; б) між деревом і гілкою; в) між яйцем і цеглиною. Позитивна оцінка — 2 відповіді правильні.
6. *Змалювати ромб.* Перед дитиною покласти ромб, вертикальна діагональ якого дорівнює 5 см. Дати дитині папір та ручку і запропонувати тричі змалювати ромб. Позитивна оцінка — 2 малюнки правильні.

Тести для восьмирічних.

1. *Знайти загублений м'яч.* Перед дитиною коло — поле з отвором. Завдання: на полі загубився м'яч. Як він потрапив на поле і де він — ти не знаєш. Знайди його. Пошук ведеться олівцем по певній лінії.
2. *Рахувати у зворотному порядку від 20 до 0.* Запитати дитину, чи вміє рахувати у зворотному порядку і запропонувати рахувати від 20 до 0. Можна показати, як це робиться. Позитивна оцінка — правильне виконання завдання за 40 секунд. Припускається одна помилка. Помилки, які виправляє учень сам, не враховуються.
3. *Третій ступінь розуміння.* Запропонувати дати відповіді на 3 запитання типу «Що треба зробити?» а) «Коли псують чужі речі?» б) «Ідеш до школи і помічаєш, що запізнюєшся.» в) «Якщо тебе ненавмисне штовхнув товариш». Позитивна оцінка — 2 відповіді правильні.
4. *Знайти схожість між двома предметами.* Запитати: «Чим схожі такі предмети: 1) дерево і вугілля; 2) яблуко і слива; 3) залізо і срібло; 4) човен і автомобіль?». Позитивна оцінка

- 2 відповіді з 4-х правильні.
5. *Визначення предметів, яке носить вищий характер, ніж визначення за призначенням.* Запитати: «Що таке м'яч? Тигр? Автомобіль? Солдат?» Позитивна оцінка — 2 визначення з 4-х правильні.
 6. *Словник - 20 визначень.* Скласти список 100 слів рідної мови учня, які визначають назви, стани, дії, прагнення, людей, тварин, рослин, тощо. Запропонувати дати визначення кожного слова. Позитивна оцінка — 20 правильних визначень із 100.

Тести для дев'ятирічних.

1. *Указати дати.* «Скажи: який сьогодні день тижня, місяць, число якого місяця, рік?» Позитивна оцінка — всі правильні відповіді
2. *Розмістити за вагою 5 предметів.* Беруться коробочки, однакові за формою і кольором, але різні за вагою, а саме: 3, 6, 9, 12 і 15 грамів. Запропонувати розмістити за вагою, починаючи від найважчої і до найлегшої. Проводиться 3 іспити. Після кожного іспиту коробочки розміщуються по-іншому. Позитивна оцінка — 2 розміщення з 3-х — правильні.
3. *Підрахувати задачу.* Іспит проводиться усно. Дитині пропонують розв'язати завдання: а) Якщо я купив цукерок на 20 коп., а дав 50, скільки дадуть мені здачі? б) Якщо я купую на 60 коп., а даю 75, скільки дадуть мені здачі? в) Якщо я купую на 20 коп., а даю 1 гривню, скільки дадуть мені здачі? На розв'язання кожної задачі відводиться 10 - 15 секунд. Позитивна оцінка — 2 задачі з 3-х розв'язані правильно.
4. *Повторити ряд з 4 цифр у зворотному порядку.* Дитині сказати: «Я назву тобі три цифри, а ти повтори їх у зворотному порядку; я скажу і, 2, 3, а ти повтори так: 3, 2, 1, Зрозуміло? Дається три рядки цифр: а) 6, 5, 2, 8. Повтори у зворотному порядку; б) 4, 9, 3, 7. в) 3, 6, 2, 9.» Позитивна оцінка — правильне повторення 1 рядка.
5. *Скласти фразу з 3-х слів,* а) хлопчик, м'ячик, річка; б) робота, зарплата, людина; в) пустеля, озеро, річка. На складання кожної фрази дається по 1 хвилині. Позитивна оцінка — правильно складено 2 фрази.
6. *Підібрати риму до слів.* Пояснити завдання на прикладі: віл, кіл, діл — вони римуються. Завдання: до кожного слова підібрати по 3 рими. На добір 3-х рим дається 1 хвилина. Слова: кінь, каша, день. Позитивна оцінка — підібрано по 3 рими для 2-х слів.

Тести для десятирічних.

1. *Словник.* Назвати учневі 100 слів з різних галузей життя і знань і пропонувати давати їх визначення. Позитивна оцінка — 28 правильних визначень.
2. *Розуміння недоречності у реченнях.* Назвати учневі 5 речень, запропонувати вдуматися в їх зміст і знайти у них недоречність. Речення: а) У людини на обох руках не було пальців, а вона влучно стріляла з рушниці, б) На велосипедиста наїхав автобус, поламав велосипед і ноги велосипедисту, але він підвівся, сів на свій велосипед і поїхав, в) Сталася аварія літака. Жертв не було, загинуло лише 50 осіб, г) Хлопець розповідав, що дорога від його села спускається до самого міста, а від міста — спускалася до самого села, д) Один інженер говорив, що чим більше вагонів у поїзді, тим швидше поїзд їде. Позитивна оцінка — знайдено 4 недоречності.
3. *Відтворити по пам'яті два малюнки.* Запропонувати дитині розглянути і запам'ятати показані їй 2 малюнки. Потім малюнки сховати і запропонувати по пам'яті намалювати їх. Позитивна оцінка - 1 малюнок відтворено правильно, а другий неточно.
4. *Відтворити прослухане оповідання.* Дитині дають надруковане оповідання. Запропонувати дитині уважно, вголос прочитати оповідання. На читання дається до 35 секунд. Дитину не попереджають, що потім вона повинна відтворити оповідання напам'ять. Після того, як дитина прочитає, текст оповідання у неї забирають, пропонують їй: «А тепер розкажи напам'ять зміст оповідання». Позитивна оцінка —

- запам'ятати не менше 8 елементів оповідання. Допустимі 2 помилки (вимова, перестановка елементів оповідання).
5. *Четвертий ступінь розуміння.* Запропонувати дитині пояснити зміст таких ситуацій: а) Якщо вас запитують про людину, якої ви не знаєте, що треба сказати? б) Перед тим, як взятися за що-небудь важливе, що треба зробити? в) Чому ми повинні судити про людей за їх справами, а не за їх словами? Запитання можна повторювати, не змінюючи їх редакції. Позитивна оцінка — 2 відповіді з 3-х правильні.
 6. *Назвати 60 слів за 3 хвилини.* Запропонувати дитині якомога швидше називати будь-які слова, що спадуть на думку, наприклад: вітер, дерево, хата, зошит, бігати, працювати тощо. Якщо дитина робить паузи між словами більше як 15 секунд, підбадьорити її: «Говори далі, говори швидше». На іспит відводиться 3 хвилини. Позитивна оцінка — названо за 3 хвилини 60 слів.

Тести для дванадцятирічних.

1. *Визначення змісту слів.* Назвати дитині 100 слів з рідної мови і запропонувати дати їх визначення. (Завдання подібне до тесту 6, який дається для восьмирічних). Позитивна оцінка — задовільні визначення 38 слів.
2. *Визначити абстрактні поняття.* Запропонувати дитині дати визначення понять: а) жалість; б) мстивість; в) милосердя; г) заздрість; д) справедливість. Позитивна оцінка — 3 правильні відповіді.
3. *Загублений м'ячик.* Завдання подібне до того, яке дається для восьмирічних — тест 1. Позитивна оцінка — шукає на визначеному колі полі м'ячик за продуманим планом, а не малює шлях пошуку навмання.
4. *Упорядкування фраз.* Дитині дають безладно написані фрази, наприклад: 1. «Захищає свого собака доброго господаря сміливо». 2. «З ми раннього часу пішли поле на». 3. «Просив мого задачу я вчителя виправити мою». Запропонувати прочитати кожен фразу правильно, наприклад: «Собака сміливо захищає свого доброго господаря». Позитивна оцінка — правильно прочитані 2 фрази. За розуміння змісту фрази, але не зовсім добре читання її — наприклад: «На поле з раннього часу пішли ми» ставиться пів бала.
5. *Витлумачення байок.* Запитати дитину, чи знає вона, що таке байка, які байки вона знає. Пояснити, що байка — це невелике оповідання повчального характеру. Потім сказати, що їй буде прочитано байку, попросити вдуматися в її зміст і сказати, чого навчає ця байка. Наприклад, байка І.А.Крилова «Квартет» навчас тому, що успіх у роботі буває тоді, коли у її виконавців є здібності, знання і згода. Так запропонувати дитині витлумачити зміст п'яти байок. Підібрати по можливості такі байки, яких діти в школі не вивчали, тлумачення яких дітям невідоме. Байку зачитувати без поданого в ній автором морального висновку. Позитивна оцінка — треба одержати 4 бали за тлумачення 5 байок, які нараховуються так: 2 бали ставиться за цілком правильне тлумачення, а 1 бал — за напівзадовільне.
6. *Повторити 5 цифр у зворотному порядку.* Зачитати по черзі ряди з 5 цифр і запропонувати повторити їх у зворотному порядку, наприклад: 4, 7, 1, 3, 5. Повторити: 5, 3, 1, 7, 4. Зрозуміло? Слухай уважно: 3, 1, 7, 8, 9. Повтори у зворотному порядку; 6, 9, 4, 8, 2. Повтори; 5, 2, 9, 6, 4. Повтори. Позитивна оцінка — правильне повторення 1 рядка цифр у зворотному порядку.
7. *Пояснення картини.* Показати дитині ті ж три картини, які пропонувалися в тесті для трирічних і семирічних, але ставиться вимога визначити сюжет картини, а не перерахувати зображені на них предмети або дії осіб. Позитивна оцінка — зміст 2 картин витлумачено правильно.
8. *Знайти і назвати схоже між 3 предметами.* Запропонувати дитині порівняти три предмети і знайти між ними щось схоже. Називаються 5 груп предметів: а) змія, корова, горобець; б) книга, учитель, газета; в) шелест, папір, шкіра; г) троянда, картина, дерево; д) ніж, копійка, дротина. Позитивна оцінка — 3 правильні відповіді.

Тести для чотирнадцяти річних.

1. *Визначення слів.* Назвати 100 слів, інших, ніж ті, що давалися для восьмирічних (тест 6) і дванадцятирічних (тест 1), але вживаних у рідній для учня мові, і запропонувати визначити їх зміст. Позитивна оцінка — 50 правильних визначень.
2. *Індукція: знайти закон.* Беруть 6 аркушів і почергово згинають їх. Зігнувши вдвоє перший аркуш і зробивши з нього на місці згину виріз, запитують, скільки буде прорізів у аркуші, якщо його розігнути. Незалежно від відповіді показують на аркуші один проріз. Потім другий аркуш згинають двічі, роблять на згині виріз, і як на першому аркуші, і запитують, скільки прорізів буде на цей раз, і, незалежно від відповіді, показують, що при подвійному згині прорізів стало два. Потім пропонують подумати, скільки буде прорізів, якщо аркуш зігнути втричі, зробивши виріз, як і на попередніх аркушах, і, почувши відповідь, розгортають аркуш і показують, що після триразового згину аркуша стало 4 прорізи; показують, що кожний згин паперу збільшує кількість прорізів вдвічі. Далі четвертий аркуш згинають чотири рази і пропонують сказати, скільки буде прорізів, пересвідчуються, чи зрозумів учень закон зростання прорізів удвічі зі збільшенням кожного згинання. Перевіряють розуміння цього закону на згинанні п'ятого аркуша в п'ять разів і шостого — в шість разів. Позитивна відповідь — усвідомлення закону. Якщо учень цей закон усвідомив після три-чотириразового згинання, то можна вважати, що тест виконано і припинити дослідження.
3. *Різниця між президентом республіки і королем.* Запитати: «В чому полягає різниця між президентом республіки і королем?» (йдеться про три основні відмінності між ними, а саме: королівська влада успадковується, вона є пожиттєва і необмежена). Позитивна оцінка – 3 правильні відповіді.
4. *Завдання на різні теми.* Прочитати учневі або описати усно декілька ситуацій, запропонувати зрозуміти їх і сказати, в чому справа, що сталося? Ситуації: а) Йдучи увечері з роботи, робітник почув з канами стогін. Він покликав людей і вони побачили... б) До кімнати сусіда зайшов якийсь чоловік. Почулася сварка. Покликали міліцію, лікаря. Що сталося у сусіда? в) Один папуас вперше у житті потрапив до міста і, побачивши міського мешканця, вигукнув: «Який ледар, сидячи ходить!» - на чому сидів міський мешканець, коли папуас міг сказати, що він сидячи ходить? Позитивна оцінка – 2 правильні відповіді.
5. *Математичне міркування.* Запропонувати учневі прочитати вголос надруковані на аркуші паперу три задачі і дати відповідь. Позитивна оцінка – 2 правильно розв'язані задачі.
6. *Стрілка годинника.* Запропонувати учневі уявити (не дивлячись на годинник), де знаходиться вулика і маленька стрілки на годиннику: Якщо зараз 6 год. 22 хв. А якщо поміняти стрілки місцями, то котра буде година? б) Якщо зараз 8 год. 18 хв. А якщо поміняти стрілки місцями? в) Якщо зараз 2 год. 46 хв. А якщо поміняти стрілки місцями? Позитивна оцінка – 2 правильні відповіді.

Додаток Б.5. Методика “Я, близькі, інші”

Методика спрямована на оцінку відношення особи до самої себе, близьких та інших людей, так і називалась „Я, близькі, інші”. В її основі лежать теоретичні положення концепції відносин особистості В.Н.Мясищева: системності і цілісності особистості як „асамблеї” стосунків; трьох основних векторів психологічних відносин (до себе, інших людей та зовнішнього світу), що виявляють головні орієнтири людини в світі; двох рівнів існування міжособистісних відносин – реального і бажаного.

Інструкція: перед досліджуванним кладемо чистий аркуш паперу А-4 та простий олівець, і даємо наступне завдання: „Зобрази за допомогою трьох кіл себе, близьких тобі

людей та інших, що тебе оточують, вкажи яке з них є ти, твої близькі та інші” (підписуємо). Другим завданням дослідника є повести розмову про те, що кожна людина має свої позитивні та негативні сторони, тоді даємо завдання: „Заштрихуй олівцем в кожному колі стільки його площини, скільки тобі здається в них (собі, близьких та інших) є негативних якостей, те, що залишиться не заштрихованим – буде його позитивом”.

Основні параметри, за якими аналізуються результати:

- Розміри кіл інтерпретуються як відношення до себе, близьких та інших;
- Відстань між колами – як психологічна дистанція між ними;
- Розташування „я” по відношенню до „близькі” та „інші” (дотикання, пересікання) – ідентифікація, включення або не включення себе в „ми”;
- В середині кола „я” розташовані круги „близькі”, „інші” - егоцентричність;
- Коло „я” розташовану в колах „близькі” або „інші” – залежність від інших;
- Кількість заштрихованої площини кіл може інтерпретована як самооцінка та оцінка інших;
- Якість штрихування і загальні розміри малюнка інтерпретуються як загальний емоційний фон, рівень тривожності.

Джерело: Купреева О. И. Методика діагностика отношения к другому людей с инвалидностью / О. И. Куприева // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. – К. : Університет “Україна”, 2004. – 448 с.

Додаток В. Корекційно-профілактичні заняття

Додаток В.1. Заняття 1. “Правила, за якими ми живемо”

1. Вправа-привітання „Клубок ниток”.

- Беремо клубок ниток яскравого кольору. Учасники гри сідають в коло.
- Ведучий тримає в руках клубок ниток. Він перший розповідає про себе (залежно від характеру зустрічі можна вести глибший або поверховий діалог). Ведучий кидає клубок ниток. Учасник, до якого докотився клубок, тримає нитку і розповідає про себе. Тоді він кидає клубок з нитками іншому учасникові, який також тримає нитку і розповідає про себе, а потім кидає клубок з нитками наступному учасникові і т. д. Утворюється сітка з ниток (візерунок).

- Ведучий підводить учасників до аналізу того, що відбувалося (дати час на роздуми): що означає сам факт кидання клубка кожному учасникові? про що говорить переплетення ниток – візерунок?

- Висновок: всі ми – частинки одного великого різнобарвного візерунку. Кожен з нас має свої інтереси, своє власне ім'я, ми подібні один на одного, але всі ми і кожен з нас однаково важливі у цьому світі, так як кожна ниточка є важливою у даному візерунку.

2. Впровадження до теми. Показуємо малюнки дорожніх знаків. Запитуємо для чого вони служать? Підводимо молодь до думки про те, що в нашому житті теж існують подібні дорожні знаки, які вказують про небезпеки, про правила поведінки та про можливості. Цими „знаками” є закони і правила.

3. Інсценізація сценок. Ділимо всіх учасників на групи. Говоримо про те, що реалізація певних правил і вимог відбувається у конкретних життєвих ситуаціях, тому спробуємо їх інсценізувати. Кожній групі даємо тему: поведінка в громадському транспорті, непослух батькам, сварка між друзями. Після представлення сценок обговорюємо поведінку героїв, критикуємо і виправляємо її.

4. Етична бесіда. У житті кожної людини трапляються ситуації, які вимагають від неї розважливості, мудрості, справедливості ті відповідальності. Дуже часто ці ситуації ставлять нас у позицію вибору між власними інтересами та інтересами інших, між злом і добром, чесністю та неправдою. Тому мали б існувати певні критерії, за якими людина мала б визначати правильність та моральність своїх вчинків. Отож серед них можемо назвати наступні:

- Роби те, що не приносить шкоду іншим;
- Слухай власного сумління;
- Вчинки повинні приносити користь самій особі та іншим людям;

Пропонуємо молоді самій запропонувати кілька критеріїв та дописуємо їх в загальний список.

5. Правила групи. Пропонуємо скласти власні правила спільноти, які б зобов'язували кожного і стали критеріями поведінки для всіх у групі.

6. Прощання. Пропонуємо кожному попрощатися якимось жестом, який всі взаємно повторюватимуть.

Додаток В.2. Заняття 2. “Я та інші”

1. Привітання „Комплімент”. Питаємо, які приємні слова сказали ми сьогодні один одному. Пропонується сказати добрі слова сусіду праворуч. Нагадати, що, звертаючись до людини, треба дивитися в очі, вимовляти з прязною усмішкою, щиро.

2. Гра „Який настрої?” Активізувати знання молоді про різні емоційні стани і настрої людей. Визначення емоцій за малюнками (спокій, радість, злість, сум, подив, образа). Програвання міміки про різних емоційних станах, порівнюючи з малюнками.

- Як дізнатись який настрої у людини?
- Які настрої бувають у вас?

- Що у навколишньому світі може бути сумним, веселим (погода, кольори, картини, музика)?
- 3. *Мовна розминка*. Сказати з різними почуттями слова або ім'я (сумно, весело, зі злістю).
- 4. *Етична бесіда*. Коли ми хочемо чогось від іншої людини, ми висловлюємо свої вимоги чи побажання, але не завжди досягаємо розуміння. Якщо ми боїмося або хвилюємося, то висловлюємось не досить чітко і впевнено. Якщо ми надто наполегливі й рішучі, то можемо образити іншого. Краще, коли ми висловлюємо свої вимоги чітко і дружньо. Це можна зробити так: дивимось людині у вічі, говоримо спокійно і впевнено, починаємо з того, що нам потрібно. Наприклад: „Я хотів би...”, „Мені потрібно...”.
- 5. *Діагностична вправа-гра „Який я?”* Потрібно відповідати жестами на запитання: „так” – руки вперед, „ні” – руки назад, „я подумаю, я не знаю” – руками почесати потилицю. Запитання наступні: Ти весело проводиш час в Центрі? Чи часто ти буваєш сумний? Ти хороший? Тебе часто сварять? У тебе багато друзів? Ти щасливий? Ти любиш робити якусь роботу? Ти добрий?
- 6. *Вправа-гра „Сходинок”*. Потрібно намалювати 10 сходинок. Умова: на нижчих східцях стоять найгірші люди – злі, заздрісні, жорстокі; на верхніх – найкращі: щирі, привітні, добрі, розумні. Даємо завдання: намалювати себе на сходинокці, на яку себе поставили б.

Додаток В.3. Заняття 3. “Моя сім'я”

1. *Вправа „Привітання в сім'ї”*. Уявіть себе членами однієї родини (ролі: тато, мама, бабуся, дідусь, сестри, брати). Всі по черзі повертаються додому, де чекає бабуся і маленька сестричка. Ви бачили у фільмах, читали в книжках, як вітають люди один одного. Як ставляться один до одного різні люди. Проявити почуття любові, радості, приязні, уваги, зацікавлення.
2. *Руханка „Мої родичі”*. Всі повинні показувати жестами поведінку своїх рідних: тато водить машину, мама миє посуд, дідусь читає книжку, сестричка скаче на скакалці, бабуся в'яже, брат грає на комп'ютері, мама колихає на руках молодшу сестричку, тато забиває цвях, брат пише уроки, бабуся варить борщ, тощо.
3. *Етична бесіда*. Бесіда ведеться на основі запитань та відповідей:
 - Чому важливо в сім'ї поважати і любити один одного?
 - Як можна проявляти свою любов до батьків, братів, сестер, бабусі, дідуся?
 - Як потрібно поводитись, щоб не засмучувати тих, хто тебе любить?
 - Як слід поводитись, коли ти винний?
4. *Арт-терапія*. Пропонуємо молоді намалювати малюнок на тему „Ми святкуємо сім'єю...” Що святкує сім'я і хто присутній на святкуванні вибирає сама особа, що малює. По завершенні всі показують та коментують свої малюнки.
5. *Вправа „Мої обов'язки”*. Кожна сім'я – це як маленька організація, установа, і для того, щоб у ній все було добре, кожен її член повинен виконувати свої обов'язки, які на нього покладає родина. Давайте разом спробуємо визначити свої обов'язки у своїх сім'ях. Записуємо.
6. *Процання-побажання*. На завершення кожен говорить, що б він хотів побажати сьогодні іншим: хорошого настрою, цікавої зустрічі, смачної вечері.

Укладені на основі: Сарнацька Л. Корекція та профілактика психоемоційної дезадаптації / Л. Синицька // Дефектолог. – 2008. – № 11. – С. 49-54.

Додаток Д. Семінар для батьків на тему: Основи сімейно-центрованого підходу

1. Вступ. Знайомство. Коло настрою.

Можливо дехто з батьків бачиться вперше, для цього потрібно провести коротко знайомство та представити тих, хто прийшов перший раз. Опісля, варто провести вправу „Коло настрою”, в якій перед батьками лежить завдання поділитися, який в них сьогодні настрій.

2. Історія про Голландію.

Суть історії полягає в тому, що одна жінка збиралася в подорож до Італії. Як відомо Італія – це дуже гарна, розкішна, дуже відома своєю історією держава, тому почуття, що супроводжують цю особу в приготуванні до переїзду дуже позитивні і радісні. Подорож триває літаком. Однак, коли літак приземляється і жінка ступає на невідому їй землю, чує, що літак помилково приземлився не в Італії, а в Голландії. Перші враження? – Жахливе розчарування! Хочеться плакати, адже Голландія – це далеко не Італія, з розкішною площею святого Петра, древнім Колізеєм, шедеврами мистецтва Мікеланджело...Що ж робити цій жінці? Дороги назад немає. Подорож була лише в одну сторону... Вихід лише один – замість того, щоб тратити дорогоцінні хвилини життя на те, щоб жаліти: чому саме так, а не інакше? Чому саме я? я ніколи не звикну! Варто спробувати ближче пізнати Голландію, адже, напевно, в ній теж є багато чогось прекрасного і захоплюючого, що на разі ще невідомо. І щоб не втрати сенс життя, потрібно спробувати полюбити цю Голландію!...

3. Вправа „Мої почуття”.

Просимо батьків пригадати ті почуття, які вони пережили, коли вперше дізналися, що їх дитина буде трохи не такою як всі. Ділення повинно бути не вимушеним і щирим. Потім, пропонуємо поділитися: чи змінились з часом ці почуття, порівнюючи їх з сьогоднішніми, чи можуть батьки сказати, що вони по-справжньому „полюбили Голландію”.

4. Впровадження до теми.

Звертаємося до батьків: „Чому ми говоримо з Вами про Ваші переживання і почуття? Ми хочемо дати Вам зрозуміти, що Ви є ті, хто найкраще знає все про своїх дітей, хто є з ними від початку і залишиться до кінця, ті кому найбільше залежить на їх щасті. Тому, для того, щоб чимось допомогти Вашим дітям, чогось їх навчити і щоб це на довго закоренилось в їх серцях та умах, нам потрібна Ваша допомога!

Сьогодні ми хотіли разом з вами розглянути стратегію, за якою ми могли б будувати наші стосунки та нашу спільну програму допомоги неповносправній молоді. Ми пропонуємо Вам оцінити основи сімейно-центрованого підходу і спільно навчитися їх втілювати в життя Центру”.

5. Ось ці 5 принципів!...:

1. *Ширина фокусу* - у процесі обстеження дитини завжди треба виходити за рамки вузько представленої проблеми, обмежень та первинного запиту, також досліджувати і сімейний контекст життя дитини.

Праця в 2-ох групах: перша відповідає на питання „Що та хто впливає на розвиток здорової дитини?”, друга – „Що та хто впливає на розвиток неповносправної дитини?” Після написання обговорюємо спільно те, що по-суті на формування як здорової так і неовносправної особи вплив мають майже одні і ті ж чинники, серед яких обов’язково важливе місце належить сім’ї.

2. *Рівноправне партнерство* - педагог розглядає батьків не як об’єкт свого впливу, а як рівноправних партнерів у вихованні дитини, проведенні з нею корекційної роботи.

Це щось подібне як у бізнесі люди, що мають спільні інтереси і цілі називаються партнерами, кожен з яких має свої права і обов’язки, які можна окреслити до 3-ох слів: знати, діяти, розуміти.

3. *Щирість і конфіденційність* – принципи правдивого партнерства, яке не переростає в конкуренцію чи першенство одного над іншим.

4. *Командний дух* - він передбачає команду фахівців, які діють спільно з батьками на досягнення мети.

Вправа: пробуємо з батьками назвати (вигадати) кілька проблем, не надто глобальних, а тоді пробуємо разом продумати стратегію, яку би ми мали спільно укласти та з допомогою якої могли б вирішити ці проблеми.

1. *Підсилення батьків* - такий підхід передбачає фокусування фахівців на тому, щоб дати батькам відчуті власні ресурси й сили - особистісні, і своєї сім'ї та свого соціального середовища, розпізнати свої здібності та позитиви, а також розвинути свій потенціал.

Вправа „Буря запитань”: хто приймає „перший удар” звістки про народження неповносправної дитини? Хто бере відповідальність за її життя? Хто вчиться любити не зважаючи ні на що? Хто бореться за її права? Хто радіє і плаче разом з нею? На всі ці запитання, без вагань знаходимо лише одну відповідь БАТЬКИ! Тому саме їм, як нікому потрібні ті сили фізичні, духовні та матеріальні, щоб допомагати жити повноцінним життям їх дітям.

6. Вправа „Ділення в колі”.

На завершення просимо батьків поділитися своїми враженнями від почутого, а також назвати ті принципи сімейно-центрового підходу, які найбільше сподобалися і які вони хотіли б запровадити у діяльності Центру.

Джерело: Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві / О. Романчук. – Львів, 2008. – С. 133-141.

Додаток Е. Документація Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю БФ „Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”

Додаток Е.1. Щоденний графік роботи Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю

- 9:30 – 10:00 – приїзд.
- 10:00 – 10:30 – ранкове привітання і катехизація.
- 10:30 – 11:00 – ранкові заняття (навчання правил дорожнього руху, працюємо з мапою, рольові ігри: «Ми в магазині», «Ми на пошті», «Дбаємо про свій зовнішній вигляд», тощо).
- 11:00 11:30 – чай і перекуса.
- 11:30 – 13:00 – праця в майстерні (виготовлення листівок та конвертів, бісероплетіння, вироби зі шкіри, арттерапія).
- 13:00 – 14:00 – обід.
- 14:00 – 15:00 – релаксаційні вправи, заняття спортом або відвідування громадських закладів культури.
- 15:00 – 15:45 – терапія творчості (танці, спів, музикотерапія, карооке, тощо).
- 15:45 – 16:00 – від’їзд додому.

Додаток Е.2. Проект в рамках програми “Не будь осторонь – твори зміни”

І Анотація проекту.

Назва проекту: Покращення фізичного розвитку молоді з розумовою неповносправністю шляхом залучення її до спортивно-оздоровчих заходів.

Назва організації: Благодійний фонд “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”.

Актуальність та спрямування проекту. Проблема фізичного розвитку людей з особливими потребами надалі залишається однією з найважливіших завдань соціальної роботи в процесі їх реабілітації. Неможливість доступу до звичайних громадських закладів фізичного виховання та спорту, а також відсутність належно розпрацьованих адаптаційних програм та підготовлених тренерів-спеціалістів, виявляє актуальність такого виду роботи як фізична реабілітація та адаптація розумово неповносправної молоді.

Залучення громади. Подолання вище описаної проблеми є можливим лише тоді, коли до її вирішення візьмуться не лише соціальні служби та благодійні організації, а також влада, приватний сектор та громадськість. Тому одним з невід’ємних завдань даного проекту є створення коаліції з числа зацікавлених сторін (БФ „Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”, МЦСССДМ, Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, Івано-Франківський обласний державний центр фізичної культури і спорту інвалідів „Інваспорт”, Молодіжна комісія УГКЦ), метою якої є напрацювання моделі фізичної реабілітації розумово неповносправної молоді.

Опис діяльності. Залучення розумово неповносправної молоді до занять спортом та сприяння їхньому фізичному розвитку буде забезпечене в ході виконання Карітасом наступних діяльностей в рамках мікро-проекту:

- Дооблаштування спортзалу БФ „Карітас Івано-Франківськ УГКЦ” тренажером (орбітрек) та спортивним інвентарем;
- Проведення навчально-практичного семінару „Особливості фізичної підготовки людей з особливими потребами” для соціальних працівників Карітасу, Центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями по фізичній підготовці людей з особливими потребами, МЦСССДМ та волонтерів;
- Налагодження роботи спортивних секцій (загальна фізична підготовка, футбол, теніс, аеробіка, легка атлетика) на базі БФ “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”;
- Проведення спортивних ігор, естафет та веселих стартів;
- Організація товариського футбольного матчу з залученням молодіжних організацій, мас-медіа та громадськості міста.

Очікувані результати. Забезпечення належних умов для фізичного розвитку та спорту розумово неповносправної молоді, що сприятиме покращенню їх фізичного та психічного самопочуття, розширенню контактів з громадськістю та адаптації в суспільстві.

Ресурси та власний внесок.

Матеріальні ресурси:

- Кошти для оплати тренажера та спортивного обладнання;
- Кошти для придбання призів та грамот для нагородження учасників спортивних змагань;
- Кошти для проведення навчального семінару та оплати гонорару тренера.

Власний внесок:

- Наявні людські ресурси: соціальні працівники, мед працівники, волонтери, які залучені до роботи з неповносправними;
- Наявна матеріально-технічна база БФ “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”, зокрема: спортзал, спортивне обладнання та інвентар, конференц зал; виготовлення та копіювання роздаткового матеріалу для семінару.

II Опис проекту.

1. Опис проблеми.

Поряд з розвитком економічного та соціального становища в Україні, у нашому суспільстві і надалі актуальними і відкритими залишаються питання, пов’язані з вирішенням проблем людей з особливими потребами. Ця категорія населення і надалі зберігає статус „уразливої”, тому потребує все більшого залучення урядових та неурядових організацій до надання реальної допомоги у вирішенні даного питання. В особливий спосіб поза увагою залишається молодь з розумовою неповносправністю. Зважаючи на актуальність проблеми, з лютого 2008р. в БФ “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ” розпочав роботу центр дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю.

Особливу увагу хочемо звернути на проблему фізичного розвитку та малоактивного способу життя неповносправних людей. Так як більшість з них не мають можливості навчатися чи працювати, тому їхнє життя не є настільки фізично активним і зводиться до постійного перебування вдома. Внаслідок цього в них проявляються такі порушення фізичного розвитку, як: схильність до повноти, сутулість та порушення опорно-рухового апарату, слабо-розвиненість м’язової системи, що в окремих випадках веде до захворювання серцево-судинної системи. Як свідчить практика, попри розумову неповносправність молодь, з якою ми працюємо, володіє невикористаним фізичним потенціалом, і не вирішення даної проблеми веде до ще більшого загальмування психічних та розумових процесів розвитку.

В ході реалізації даного проекту плануємо сприяти вирішенню таких проблем:

- соціальна дезадаптація розумово неповносправної молоді;
- порушення фізичного розвитку та малоактивний спосіб їхнього життя;
- ізоляваність неповносправних осіб від нормального громадського життя;
- неналаштованість суспільства на сприйняття людей з особливими потребами.

За час діяльності Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю, що діє в Карітасі, молодь, що його відвідує активно залучається до активних, рухливих занять у спортзалі та прогулянок на свіжому повітрі.

2. Мета та завдання проекту.

Мета проекту – покращення фізичного розвитку молоді з розумовою неповносправністю шляхом залучення її до спортивно-оздоровчих заходів.

Завдання проекту:

- Надання підтримки користувачам проекту в соціальній адаптації та інтеграції в суспільство;
- Ознайомлення з методиками та особливостями фізичних занять та рекреації для неповносправних та напрацювання моделі фізичного розвитку людей з особливими потребами;

- Покращення якості фізичного розвитку розумово неповносправних шляхом доукомплектування спортзалу тренажером та спортивним інвентарем;
- Проведення спортивних, оздоровчих заходів та організація дозвілля неповносправних осіб;
- Надання підтримки користувачам проекту в соціальній адаптації та інтеграції в суспільство;
- Вплив на формування громадської думки по відношенню до людей з особливими потребами.

3. Цільова група проекту та залучення громади.

В ході реалізації проекту будуть охоплені наступні цільові групи:

- безпосередніми користувачами даного проекту стануть 25 осіб молоді з розумовою неповносправністю (з діагнозами ЛРВ (легка розумова неповносправність), олігофренія, дебільність, хвороба Дауна та легка форма ДЦП (дитячий церебральний параліч);
 - батьки молоді з розумовою неповносправністю;
 - діти уразливих категорій населення та з кризових родин м.Івано-Франківська, які перебувають під опікою Дитячого соціального центру, які теж будуть долучені до занять спортом та фізичних вправ у облаштованому спортзалі.
- працівники БФ „Карітас Івано-Франківсь УГКЦ” та партнери проекту (МЦСССДМ, організація „Інваспорт”, спортивні тренери, Молодіжна комісія УГКЦ, місцеві молодіжні організації та волонтери), які візьмуть участь у навчально-практичному семінарі „Особливості фізичної підготовки людей з особливими потребами”.

Проведення заходів проекту планується висвітлювати в місцевих мас-медіа.

4. Опис діяльності за проектом.

Для досягнення мети плануємо здійснити наступні види діяльності:

4.1. Доблаштування спортзалу та укомплектування його спорт інвентарем та тренажерами.

Центр дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю розвиває свою роботу у новозбудованому приміщенні Карітасу. Архітектурні рішення дозволили облаштувати в даному приміщенні спортзал площею 5,45/11,80 м.кв. На сьогоднішній день маємо можливість організації спортивних занять в спортзалі, який облаштований наступним спортивним обладнанням: велотренажер, шведська стінка, лавка для пресу, боксерська груша з рукавицями, тенісний стіл та набір настільного тенісу, баскетбольна стійка, спортивний інвентар (м'ячі, гімнастичні кільця, скакалки, мати). Для того щоб урізноманітнити фізичні вправи та навантаження за кошти проекту планується придбати: тренажер-орбітрек, м'ячі (футбольні, волейбольні, баскетбольні), ортопедичні м'ячі, гантелі, кеглі, бамбінтон, гімнастичні палички, дартс, мати.

4.2. Проведення навчально-практичного семінару „Особливості фізичної підготовки людей з особливими потребами”.

Як вже зазначалося однією з проблем, що існують в реабілітації розвитку розумово неповносправної молоді є мала кількість кваліфікованих вчителів фізичного виховання та тренерів спорту, які б займалися у цій сфері. Тому проведення навчального семінару буде хоч невеликим, але кроком вперед у цьому напрямі. Так як даний семінар носитиме не лише теоретичний, але й практичний характер, тож його учасники матимуть можливість повправлятися у конкретних навиках фізичної підготовки та рекреації розумово неповносправної молоді. Ще однією перевагою даного заходу є те, що його учасниками стануть не лише працівники та волонтери Карітасу, але також представники регіональних Карітасів (Львів, Дрогобич), МЦСССДМ, Центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, інших молодіжних та благодійних організацій та спільнот.

4.3. Налагодження роботи спортивних секцій (загальна фізична підготовка, легка атлетика, футбол, теніс, аеробіка), проведення спортивних ігор, змагань та естафет.

Для розвитку фізичного здоров'я та самопочуття молоді з особливими потребами велике значення мають заняття у спортзалі. Як відомо спортивна діяльність дуже різноманітна за своїми видами, тому це дає можливість вибрати саме ті, які б були доступними та можливими до застосування у роботі з неповносправними. Проконсультувавшись з спортивними тренерами, ми визначили наступні напрями спортивних секцій, в яких займатиметься молодь:

- загальна фізична підготовка;
- легка атлетика;
- футбол;
- теніс;
- аеробіка.

4.4. Проведення товариського футбольного матчу, за участю місцевої молоді та молоді з розумовою неповносправністю.

Важливим у роботі проекту також є надання підтримки користувачам проекту в соціальній адаптації та інтеграції в суспільство. Реалізація даного завдання передбачає проведення товариського футбольного матчу. Для цього ми плануємо залучити тренера з футбольного спорту, який протягом 1,5 місяця навчатиме хлопців (з числа неповносправної молоді) навиків та правил гри у футбол. До проведення такого матчу будуть залучені молоді люди різних молодіжних організацій, студентство. З бажаними взяти участь у матчі будуть створені 2 команди, до числа яких входитимуть як здорові так і неповносправні хлопці. На проведення товариського матчу будуть запрошені молодіжні організації, представники мас-медіа, спонсори та волонтери.

Проведення такого роду заходів дасть змогу реалізувати ще один пункт наших завдань, а саме – вплив на формування громадської думки по відношенню до людей з особливими потребами. Участь неповносправної молоді у заходах, які передбачають зв'язки з громадськістю (проведення футбольного матчу, ігор та естафет) дасть змогу представити їх як повноправних та активних членів суспільства, що в свою чергу сприятиме подоланню стереотипів мислення та бар'єрів у повносправних людей.

5. Робочий план проекту.

Місяць	Заходи
Серпень	- дооблаштування спортзалу спортивним обладнанням та інвентарем; - проведення навчально-практичного семінару на тему семінару „Особливості фізичної підготовки людей з особливими потребами”; - налагодження роботи спортивних секцій;
Вересень	- робота спортивних секцій; - тренування футбольної команди; - проведення спортивних ігор, змагань та естафет; - підготовка до проведення товариського футбольного матчу;
Жовтень	- реклама заходу; - залучення громадськості міста та урядових і неурядових організацій; - проведення товариського футбольного матчу; - підбиття підсумків; - підготовка описового та фінансового звітів.

6. Очікувані результати.

Якісні:

- адаптація розумово-неповносправної молоді у житті суспільства;

- забезпечення умов для фізичного розвитку розумово неповносправної молоді шляхом облаштування спортивного залу для занять спортивних секцій;
- покращення фізичного та психічного самопочуття людей з особливими потребами;
- розширення контактів з громадськістю та налагодження співпраці з молодіжними організаціями;
- залучення до роботи Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю державних та недержавних організацій;
- спроба подолання існуючих бар'єрів та стереотипів по відношенню до розумово неповносправних людей.

Кількісні:

- фізичне насаження та оздоровлення 25 осіб з розумовою неповносправністю та 49 дітей уразливих категорій, якими опікується Дитячий соціальний центр БФ „Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”;
- 20 осіб – учасників навчально-практичного семінару „Особливості фізичної підготовки людей з особливими потребами” отримають знання та навички по фізичному розвитку неповносправних;
- налагодження роботи 5 спортивних секцій (загальна фізична підготовка, легка атлетика, футбол, теніс, аеробіка);
- проведення 1 товариського футбольного матчу, в якому візьмуть участь особи цільової групи;

Виконання проекту надасть допомогу найбільш вразливій категорії населення в їх соціальній та фізичній реабілітації. Батьки, спеціалісти та волонтери, які будуть задіяні в роботі проекту, матимуть можливість отримати досвід роботи з неповносправними людьми та розуміння існуючих проблем людей з особливими потребами.

Діяльність проекту буде представлена через мас-медіа населенню міста, що допоможе в подальшому враховувати права людей з особливими потребами та змінити свідомість у ставленні до висвітлення потреб та проблем неповносправної молоді.

7. Інноваційність та оригінальність.

Оригінальність даного проекту полягає в тому, що до його реалізації буде залучено здорову молодь та молодь з розумовою неповносправністю. Проведення спільних заходів дасть змогу подолати існуючі бар'єри та стереотипи мислення по відношенню до людей з особливими потребами та налагодити постійні контакти для вирішення проблем неповносправних людей.

8. Життєздатність та самофінансування.

Так як даний проект буде реалізовуватися в рамках роботи „Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю” діяльність якого є передбачена на більш довгостроковий термін, тому результати одержані в реалізації міні-проекту матимуть своє продовження у подальшій діяльності Карітасу. Зокрема закуплене спортивне обладнання і надалі буде використовуватися користувачами нашого центру у розвитку напряму роботи по покращенню фізичного здоров'я розумово неповносправної молоді. Також проведення товариського матчу може стати добрим початком до проведення подальших спортивних ігор та змагань з залученням громадськості міста.

9. Бюджет проекту.

10. Резюме учасників проекту.

До виконання проекту будуть залучені:

- соціальні працівники Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю допомагатимуть у облаштуванні спортзалу, підготовці навчально-практичного семінару, супроводжуватимуть молодь в часі занять у спортивних секціях;

- медпрацівники Карітасу здійснюватимуть постійний нагляд за неповносправною молоддю в часі проведення спортивних занять, ігор, естафет, футбольного матчу та в разі потребі надаватимуть першу медичну допомогу;
- спортивні тренери забезпечать роботу спортивних секцій;
- тренер навально-реабілітаційного центру „Джерело” проводитиме навчально-практичний семінар під назвою „Особливості фізичної підготовки людей з особливими потребами”;
- волонтери БФ „Карітас Івано-Франківськ УГКЦ” забезпечать виготовлення рекламних оголошень про проведення товариського футбольного матчу та їх розповсюдження.

Координатор проекту – Курчаба Наталя, вік – 22 роки. З 2012 року працює волонтером у БФ “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ”, починала у проекті “Дитячий соціальний центр”.

Медпрацівник – Дмитрук Іванна Дмитрівна – 30 років. В БФ “Карітас Івано-Франківськ УГКЦ” з 2006р. З травня 2007 р. координатор медико-соціального підрозділу “Домашня опіка”. Освіта – медична середньо-спеціальна.

Тренер з проведення семінару – Наконечна Ірина – 29 років. Фахівець з фізичної реабілітації. Працівник навчально-реабілітаційного центру „Джерело” м.Львів та член громадської організації „Стимул”.

Центр дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю є відкриттям нового напрямку роботи у нашій організації, та за цей час нам вже вдалося налагодити стосунки з Івано-Франківським міським центром соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, Івано-Франківським обласним державним центром фізичної культури і спорту інвалідів „Інваспорт” та Центром соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями. Розумово неповносправна молодь, яка перебуває під опікою МЦСССДМ двічі на тиждень має можливість проходити соціальну реабілітацію в Карітасі, для цього організуються спільні навчальні та дозвільні заходи.

Так як Центр розпочав свою роботу лише з лютого місяця цього року, тому проект „Покращення фізичного розвитку молоді з розумовою неповносправністю шляхом залучення її до спортивно-оздоровчих заходів” буде першим, але віримо, що не останнім у напрямку роботи допомоги людям з особливими потребами.

Додаток Е.3. Річний звіт за 2014 р. по проекту “Мережа центрів дозвілля та соціальної адаптації осіб розумово неповносправних”

Назва центру, місто: Центр дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю, м.Івано-Франківськ.

Керівник проекту: Курчаба Наталя.

Користувачі проекту (категорія, вік, кількість):

№	Прізвище та ім'я	Неповносправність	Вік
1.	Беч Василина	ЛРВ	21
2.	Гнатюк Наталія	синдром Дауна	32
3.	Годованець Володимир	затримка психо-моторного розвитку	19
4.	Гудзак Віктор	синдром Дауна	28
5.	Дармограй Петро	ЛРВ	22
6.	Зиза Ганна	олігофренія в стадії дебільності	29
7.	Калюга Віра	ЛРВ	36
8.	Клунніков Олександр	епілепсія, ЛРВ	27

9.	Круп'як Тетяна	фенілкетонурія	22
10.	Кудла Оксана	ЛРВ	31
11.	Куцик Володимир	ДЦП, олігофренія	22
12.	Літанюк Юрій	синдром Дауна	19
13.	Місінкевич Вадим	ЛРВ	28
14.	Оперук Галина	ДЦП	21
15.	Павлишин Тетяна	ЛРВ	21
16.	Паращук Тетяна	енцифалія	25
17.	Пасяка Ярослав	ДЦП	30
18.	Притуляк Галина	синдром Дауна	26
19.	Раджук Олег	олігофренія	29
20.	Рараговський Ігор	епілепсія	27
21.	Соколик Анатолій	неврології	25
22.	Храбатин Ярослав	ДЦП, епілепсія	21
23.	Чемеринський Любомир	ЛРВ	18
24.	Шлапак Ярослава	ЛРВ	16
25.	Яровенко Роман	олігофренія	21
26.	Подлецька Мар'яна	ЛРВ	20
27.	Бігун Роман	проста шизофренія	20
28.	Дерцені Тарас	епілепсія	19
29.	П'яста Назарій	ЛРВ	18
30.	Остапчук Христина	ЛРВ	19

Кількість соціальних працівників в Центрі:

- Грещук Ірина – 0,5 ставки.
- Кахній Марта – повна ставка.
- Регнер Наталія – 0,5 ставки.

1. Чи приміщення є повністю обладнане для виконання проекту? Чи воно було початково обладнане, чи ви обладнували приміщення (що саме)?

На даний час приміщення є достатньо обладнане для функціонування Центру. Робота Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю була започаткована на основі матеріально-технічної бази Дитячого соціального центру, що передбачало наявність трудової майстерні, їдальні, навчальних кімнат та кімнат для дозвілля і відпочинку, спортзалу.

В ході діяльності проекту було дооблаштовано кухню кухонними столами та кріслами, майстерню – двома робочими столами та спортзал – тренажером та іншим дрібним спортивним інвентарем.

1.1. Які основні види діяльності проводяться в Центрі?

Праця.

Творча діяльність – це те, до чого найбільше надається розумово неповносправна молодь. Це нагода для них виявити свій внутрішній світ, красу своєї душі та багатство свого серця через малюнок, вишивку, дерево, листівку. Наша праця в майстерні розвивається за різними напрямками, а саме: художній, вироби з бісеру, виготовлення листівок, робота з деревом та шкірою, ткацтво, тощо. Варто відмітити, що ми маємо перший досвід виконання соціального замовлення на виготовлення різдвяних листівок. Наразі ми робили це безпосередньо для Карітасу, але надіємося, що цей досвід дасть можливість оцінити наші можливості і братися за соціальні замовлення інших організацій та приватних осіб.

Окрім творчої діяльності неповносправна молодь долучається до корисної праці у Карітасі: прибирання приміщення та подвір'я, підливання вазонів, допомога на кухні,

доставка боксів (посуду для їжі) до благодійної їдальні, завантаження та розвантаження гуманітарної допомоги, тощо.

Дозвілля та соціальна адаптація неповносправної молоді.

Родини, в яких є розумово неповносправні діти, по закінченні школи стикаються з проблемою: а що робити далі? Через неповносправність ці молоді люди не в змозі продовжувати навчання у ВНЗ чи піти працювати, тому в більшості випадків для них можливе лише постійне перебування вдома або в кращому випадку самотнє проведення часу поза домом. Тому організація дозвілля є одним з важливих пунктів повноцінного розвитку неповносправної молоді. Даний вид діяльності розвивається за наступними напрямками:

1. створення дружньої спільноти з числа залученої молоді та спільне проведення дозвілля;
2. проведення спільних тематичних зустрічей;
3. організація свят, дискотек, відзначення днів народження;
4. проведення різного роду ігор;
5. заняття спортом;
6. організація екскурсій, походів, поїздок.

Актуальним є проведення заходів, які б в безпосередній спосіб сприяли соціальній адаптації та інтеграції розумово неповносправної молоді в суспільство. З цією метою проводяться бесіди і заняття з одержання навиків самообслуговування в щоденному житті (самообслуговування в магазинах, поведінка в культурних закладах, користування громадським транспортом, проведення днів кухні, тощо); участь у святкових заходах міста, програмах, акціях; відвідування громадських заходів, закладів культури.

Праця з батьками.

Важливим аспектом нашої діяльності є праця з батьками наших підопічних. Ми намагаємося розуміти їхні труднощі та потреби пов'язані з наявністю в сім'ї такої дитини. З цього приводу ми намагаємося залучати батьків до вирішення організаційних питань діяльності Центру, індивідуально чи колективно обговорюємо існуючі проблеми, проводимо батьківські збори, тематичні зустрічі, спільно проводимо свята.

1.2. Які проблеми виникли у вас під час виконання проекту? Як ви їх вирішували?

Протягом діяльності проекту виникало чимало проблем, але кожна трудність ламає нас, якщо ми їй піддаємося і робить нас сильнішою, якщо ми конструктивно вміємо її подолати.

Щодо роботи з неповносправними, то часто виникали проблеми тоді, коли потрібно були відлучатися за межі Карітасу. В таких випадках потрібно було подбати за проїзд неповносправної молоді громадським транспортом, для цього ми заздалегідь повідомляли батьків про захід і вони давали дітям необхідні кошти на проїзд. Інші проблеми з'являлися в наших зв'язках з громадськістю напр.: у пошуку спортивного залу або майданчика для тренувань з футболу часто ми чули багато причин через, які ми не могли проводити тренування і це заставляло нас більше зусиль прикладати для пошуку людей, які могли б нам допомогти – так ми познайомилися з головою Обласної федерації футболу.

Починаючи роботу працівникам бракувало знання, навиків та методів роботи з особами з розумовою неповносправністю, але завдяки навчально-практичним семінарам, що організовувалися національним координатором та досвіду, який здобувався щоденною працею, сьогодні з певністю можемо сказати, що праця з неповносправними людьми дуже багатогранна і досить відповідальна водночас, і її не потрібно боятися, нею потрібно жити.

Труднощі також виникали у відносинах працівників Центру та адміністрацією Карітасу. Для реалізації проекту були взяті нові молоді працівники, які часто ставили свої власні принципи і переконання на перше місце, не завжди пам'ятаючи, що знання та запал – це ще не досвід. З іншої сторони люди, які пропрацюють вже довгий час і знають усі тонкощі роботи таких організацій, як Карітас намагалися в різний спосіб переконати молодих працівників, що Центр дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою

неповносправністю – це структурний підрозділ єдиної системи, а не автономна одиниця. Часто професійні відносини переносилися на особисті стосунки і це ще поглиблювало проблему.

Але очевидно, що ніхто ззовні не може вирішувати проблеми людських відносин, якщо самі сторони не захочуть їх подолати. Тому задля спільної мети, яку переслідували як працівники Центру, так і адміністрація Карітасу не раз доводилося сідати „за стіл переговорів” і виявляючи власні погляди та переконання, визнаючи власні помилки та приймаючи спільні рішення, результати цих конфліктів можемо назвати конструктивними, які зробили нас сильнішими.

2. Які ще особи були задіяні в процесі виконання проекту, в якій ролі і як часто?

Працюючи з неповносправною молоддю, можемо сказати, що часто не так важливо мати якусь освіту чи практичний досвід в роботі з людьми з особливими потребами, але достатньо просто побути з ними, попрацювати в майстерні чи пограти в футбол. І тоді люди перестають боятися і упереджено ставитися до неповносправної особи і набувають реалістичне і позитивне налаштування до неї.

З цією метою ведеться робота по залученню волонтерів, які б могли регулярно відвідувати Центр. Як наслідок на сьогодні:

- Длугунович Світлана – волонтерка, яка після здобуття першого досвіду в роботі з неповносправними людьми, в даний час продовжує навчання за кордоном у цій галузі;
- Садловський Володимир – щопонеділка відвідує Центр і займається з молоддю, виготовляючи декоративні дерева з коріння;
- Костів Назар – тренер з спортивної гімнастики, який щочетверга проводить майже 2-ох годинні заняття гімнастики;
- Авдієвська Анна – добровільно- та регулярно відвідує Центр та допомагає у роботі майстерні;
- студенти, що взяли участь у товариському футбольному матчі з розумово неповносправними хлопцями.

Особливо варто відмітити, що за час діяльності Центру до нас звертаються студенти ВУЗів для проходження практики, а саме:

- вересень – жовтень: 8 студенток з Івано-Франківської Теологічної Академії;
- листопад – грудень: 2 студенток з Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

3. Бюджет. Чи належно були використані кошти по статтях бюджету? Пояснить.

За час діяльності проекту бюджетні та матеріальні ресурси використовувалися у відповідності потреб проекту та вимог бюджету. (Детальніше у фінансовому звіті).

3.1. Ваші пропозиції щодо майбутнього бюджету.

Вважаємо доцільним введення нових статей витрат, таких як

- кошти на туристичні поїздки та екскурсії;
- кошти на придбання квитків для відвідування культурних заходів та громадських закладів;
- кошти на облаштування міні бібліотеки для відвідувачів Центру та родин;
- а також вбачаємо потребу у ставці психолога та інших фахівців.

4. Результати. Які прямі і видимі результати вашої діяльності?

4.1. Які матеріальні цінності чи послуги були створені?

Користувачам проекту було надано наступні види послуг:

а) матеріальні:

- приміщення Карітасу з облаштованими: навчальними та відпочинковими кімнатами, майстернею, їдальнею, спортзалом;
- щоденне одноразове харчування (вартість обіду на 1 особу 2,5 грн., всього приблизно 3750 грн. за 5 місяців);

- одержання подарунків до дня Святого Миколая (вартість 1 подарунка 13,00 грн., всього 390 грн.) та проведення святкового фуршету (всього на 1371,28 грн.);
- відвідування розважального комплексу „Льодова Арена” (вартість 1 квитка 20 грн., всього 500 грн.)

- одержання хлопцями новорічних подарунків за активну допомогу в завантажуванні та розвантажуванні гуманітарної допомоги (вартість 1 подарунка 27,95 грн., всього 363,35 грн.)

- реалізація проекту „Покращення фізичного розвитку розумово неповносправної молоді, шляхом залучення її до спортивно-оздоровчих заходів” з загальним фінансуванням 4917,32 грн.

б) нематеріальні:

- здобуття професійних знань та навиків роботи з людьми з особливими потребами працівниками проекту;

- організація дозвілля неповносправної молоді за межами власного дому;

- виховний процес у вигляді катехизацій, індивідуальної чи групової роботи;

- здобуття людьми з розумовою неповносправністю навиків самообслуговування, суспільного життя, а також фахові навички певних видів діяльності;

- можливість занять спортом у спортивному залі приміщення Карітасу з налагодженням роботи спортивних секцій: аеробіка (1 місяць), футбол (2 місяці), гімнастика (постійно).

4.2. Хто є прямими користувачами проекту?

Прямими користувачами даного проекту є 30 розумово неповносправних молодих людей.

4.3. Непрямі користувачі проекту?

Непрямими користувачами проекту є батьки та рідні неповносправної молоді, а також громадськість, а саме вплив на формування її думки про відношення та статус неповносправних людей у суспільстві.

4.4. Чи хтось з користувачів проекту став його активним виконавцем?

Користувачі проекту стали активними його учасниками. Це стосується як неповносправної молоді так і їх батьків чи опікунів. Залучена неповносправна молодь в різний спосіб допомагає у роботі Центру та Карітасу, напр.: ті, що більше орієнтуються у громадських місцях допомагають іншим добиратися додому, виконують покладені на них доручення (наприклад відвезти бокси (посуд для їжі) до їдальні, де для нас готують обіди), допомагають у прибиранні, підливанні вазонів, слідкують за доставкою обідів, допомагають у розвантаженні та завантаженні гуманітарної допомоги, тощо. Батьки чи опікуни наших підопічних теж в різний спосіб допомагають у діяльності Центру, напр.: допомога на кухні, в добиранні інших неповносправних додому, заняття в спортзалі, тощо.

5. Опишіть яким чином даний проект вплинув на: людей, спільноту, суспільство, релігійні структури.

На початку роботи проекту було визначено наступні потреби неповносправної молоді, з якою ми почали працювати: потреба у здобутті навичок користування громадським транспортом, потреба у фізичному розвитку, потреба участі у суспільному житті, потреба у розвитку самостійності, інші потреби індивідуального характеру. Деякі з цих потреб можуть бути зреалізовані у більш короткий термін (напр. навички користування громадським транспортом, набуття навиків самообслуговування), але деякі потребу вимагають більше зусиль та часу як зі сторони соціальних працівників, так і зі сторони неповносправних та їх батьків (напр. адаптація у суспільстві, фізичний розвиток молоді, розвиток творчих здібностей, тощо).

На даний час в Центрі протягом тижня у різних групах займається близько 20 неповносправних молодих людей. Так як одна з цілей поставлених перед нами є створення дружньої спільноти з числа залученої молоді, то також варто звернути увагу і на стосунки, які складаються між ними. Потрібно зазначити, що ці відносини дуже теплі та товариські. Члени спільноти вмюють співпереживати один за одного, завжди готові допомогти. Дуже

рідко трапляються випадки конфліктних ситуацій, які зрештою швидко вирішуються. Гурткова діяльність чи заняття в спортзалі, як і відпочинок чи навчання краще даються коли група є кількісно більшою (оптимально 10 осіб). Попри все потрібно зазначити, що участь та допомога асистента чи волонтера обов'язкова. У своїй роботі ми також прагнемо створити рівноправні відносини як між неповносправними, так і між ними та працівниками і волонтерами, що на нашу думку виховуватиме в них почуття самостійності та власної відповідальності. Також більш довгостроковою перспективою є організацію зустрічей неповносправної молоді з місцевими молодіжними організаціями, та як більш далека перспектива – їхня участь в них.

Відвідуючи громадські заклади можемо сказати, що ми спостерігаємо процес взаємної адаптації. Неповносправна молодь вчиться поводитися у різних ситуаціях та закладах особливо коли є велика кількість людей (театр, табір, тощо), в свою чергу люди, які стикаються з неповносправною молоддю вчаться адекватно реагувати на неї, усвідомлювати, що якщо вони не поведуть себе так як усі, то це не означає, що вони несуть загрозу для суспільства. У реальному прикладі ми це могли спостерігати в таборі, коли першого дня деякі діти були налякані і неприязні і відмовилися їти не знайомство, але вже наступного дня ближче познайомившись вони радо спільно грали, спілкувалися, проводили час. Також нам відомий випадок, коли один з наших підопічних який ще не вмів добре користуватися громадським транспортом заїхав не на призначену зупинку водій попідкував про те, щоб пересадити його на іншу маршрутку, яка доставила його додому. Тому вплив на формування суспільної думки та ставлення, як напрям роботи нашого проекту, вимагає від нас свідомого і виваженого підходу та втілення конкретних кроків, для вирішення даного роду питання.

5.1. Якими новими навиками оволоділи користувачі проекту?

- користування громадським транспортом;
- елементарні навички роботи з комп'ютером;
- творчі навички роботи з вишивкою, шкірою, бісером, деревом, тощо;
- допомога по господарству: кухня, прибирання, догляд за вазонами, грядка;
- навички гри в футбол;
- розвиток творчих здібностей;
- навички поведінки в громадських місцях (театр, кінотеатр, виставка, музей).

6. Чи виникли непередбачені результати? Які саме.

6.1. Чи виникли непередбачені моменти, події? Як вони вплинули на реалізацію проекту?

Захід, який ми не передбачали на початку проекту, але який без сумніву мав позитивний вплив на діяльність нашого Центру мав назву: Проект „Покращення фізичного розвитку розумово неповносправної молоді, шляхом залучення її до спортивно-оздоровчих заходів”, який відбувався протягом трьох місяців (серпень, вересень, жовтень) у БФ „Карітас Івано-Франківськ УГКЦ” за підтримки Фондації імені Короля Юрія на кошти Фондації Стефана Баторія.

Реалізація поставлених цілей та завдань проекту дала можливість його ініціаторам допомогти молоді з розумовою неповносправністю по-новому відчути свої можливості та невикористані здібності.

Даний проект передбачав наступні **заходи**:

- дооблаштування спортзалу, де займається неповносправна молодь наступним спортивним інвентарем: тренажер-орбітрек, м'ячі (футбольні, баскетбольні, волейбольні), ортопедичні м'ячі, гімнастичні палиці, гантелі, мат, скакалки, обручі, бамбінтон та набір для настільного тенісу. Це дало можливість розширити спектр спортивних вправ та видів занять у роботі з дітьми та молоддю з розумовою неповносправністю.;
- проведення 18 серпня 2012р. навчально-практичного семінару під назвою „Фізичний розвиток неповносправної молоді. Дозвілля та рекреаційні ігри”. Тренером семінару була

Наконецна Ірина – фахівець з фізичної реабілітації навчально-реабілітаційного центру „Джерело”, м.Львів;

- робота спортивних секцій: загальна фізична підготовка, гімнастика, аеробіка та футбол, з залученням 3-х спортивних тренерів: аеробіка – Ільків Христина; гімнастика – Костів Назар; футбол – Дергун Віталій;
- проведення спортивних ігор та естафет;

Іншим непередбаченням стала участь у діяльності Центру студентів, які були направлені своїми ВУЗаами для проходження соціально-педагогічної практики. Завдяки цьому студенти мали можливість на практиці випробовувати здобуті теоретичні знання. Результати такої діагностичної, корекційної та дослідницької роботи дали можливість і самим працівникам більше дізнатися про своїх підопічних та навчитися нових методів роботи.

Подібних непередбачених подій було дуже багато, але на нашу думку, важливим є вміння ці несподівані моменти використовувати так, щоб вони приносили позитивний результат. Тому хотілося б ще навести один реальний приклад, який відбувався у липні минулого року. Коли до Карітасу почала надходити допомога для потерпілих від повені людей, роботи виявилось дуже багато, тому не раз доводилося усім працівникам від прибиральниці до директора ставати в один ряд для того, щоб розвантажити сотні коробок з медикаментами, гігієною чи продуктами. Великим натхненням для всіх ставало те, що неповносправні хлопці теж з радістю долучалися до спільного діла милосердя.

7. Чи моніторинг проекту включав у себе процес оцінки результатів? Яким чином?

Етапи оцінювання роботи були реалізовані у формі написання описових звітів за певні часові рамки та з окремих заходів (напр. табір, проект „Покращення фізичного розвитку розумово неповносправної молоді, шляхом залучення її до спортивно-оздоровчих заходів”), а також зустріч з батьками та обговорення їх зауважень та пропозицій.

7.1. Хто був задіяний у процесі оцінки і на якому рівні – спільнота, Карітас, інші?

До процесу оцінювання були залучені працівники Карітасу (зокрема виконавчий директор, керівник центру, соціальні працівники), а також батьки користувачів проекту.

8. Чи Ви вважаєте, що цілі проекту були досягнуті?

На даний момент цілі можна вважати досягнутими і потребують лише розвитку і вдосконалення. Не варто зупинятися на досягнутому, адже ще багато неповносправних людей залишається не задіяними до активної діяльності чи то Карітасу, чи інших спеціалізованих закладів, але перебувають вдома.

8.1. Які уроки Ви винесли з процесу реалізації проекту і які Ваші коментарі?

За час роботи проекту ми здобули перший досвід роботи з неповносправною молоддю. Нам вдалося дізнатися які їхні потреби і проблеми, зрозуміти що вони можуть і на якому рівні інтелектуального розвитку вони перебувають; ми навчилися працювати з ними, залучати їх до праці і в творчий спосіб виявляти свої внутрішні переживання. Ми зрозуміли, що результат роботи в великій мірі залежить від налаштованості батьків та їхньої готовності співпрацювати, а також як виявилось з анкетування багато хто з них і сам потребує моральної, психологічної та духовної підтримки, адже дуже часто трапляється, що неповносправні живуть у неповних сім'ях.

Співпраця з державними та громадськими організаціями дає можливість більш широко та комплексно розглядати проблему соціального статусу розумово неповносправних людей в суспільстві у наш час, а також шукати спільні шляхи покращення умов життя для таких людей. Прикладом став проект „Покращення фізичного розвитку молоді з розумовою неповносправністю шляхом залучення її до спортивно-оздоровчих заходів”, який був запропонований БФ „Карітас Івано-Франківськ УГКЦ” та підтриманий у фінансуванні Благодійною громадською фундацією імені Короля Юрія.

Основна ціль роботи Центру – соціальна адаптація розумово неповносправної молоді – є найреальнішим способом допомоги таким людям, адже ми не зможемо вилікувати їхню неповносправність, ми не можемо повністю ізолювати їх від труднощів цього часу та негативного сприйняття суспільства, але ми можемо допомогти їм пристосуватися до життя у цьому суспільстві, ми можемо дати їм відчуття, що вони хоч і неповносправні, та цим вони і особливі, ми можемо допомогти їм зрозуміти, що вони такі як усі люди і їм належать ті самі права, зрештою ми можемо дати їм відчуття, що вони люблені, що в них є друзі, і що світ великий та цікавий, і він не обмежується до стін власної квартири. Очевидно нам потрібно ще багато вчитися, розвивати напрями роботи, все більше залучати громадськість та шукати нових користувачів нашого проекту, тому досвід – це те що чекає нас попереду, і те над чим ми працюємо кожен день!

8.2. Ваші пропозиції щодо покращення реалізації проекту в майбутньому?

Для покращення реалізації проекту хотілося б більше звернути увагу на роботу з батьками та родинами неповносправної молоді, адже як виявилось з анкет вони теж потребують моральної та духовної підтримки. Це стало б можливим завдяки проведенню тематичних зустрічей з залученням фахівців (юристів, психологів, реабілітологів), створення міні бібліотеки для батьків з фаховою літературою, організація спільних таборів, тощо.

Перебування в середовищі без уваги оточуючих відбивається на психологічному стані неповносправної молоді, особливо це стосується тих, які перебувають в неповних сім'ях, а це трапляється доволі часто. Тому особливу увагу варто звернути на покращення психологічного стану користувачів проекту. Тому вбачаємо потребу в залученні до роботи Центру психолога, для проведення відповідних заходів (індивідуальна та групова робота, бесіди, обговорення, консультації, соціальний та психологічний супровід), що сприятиме створенню приємної атмосфери в спільноті, покращенню духовного самопочуття неповносправних і допоможе їм відчуття себе потрібними і бажаними в сім'ї, колективі, суспільстві та плекатиме в них почуття власної гідності.

Іншим видом діяльності, який ми б хотіли розвивати є спортивно-рекреаційний, який потребує до облаштування спортивного залу тренажерами та спортивним обладнанням, залучення фахівців з фізичної реабілітації та спорту, а також кошти для організації туристичних поїздок та походів.

9. Чи Ви вважаєте, що цей проект може бути фінансованим з місцевих коштів?

На даний момент ведеться робота над пошуком місцевих меценатів та спонсорів для можливості фінансування проекту на місцевому рівні. Для початку ми зосереджуємося над пошуком фінансування окремих статей бюджету (напр. матеріали для гурткової роботи) та очевидно прагнемо до залучення все більшої кількості спонсорів, як приватних, так і державних структур для діяльності Центру дозвілля та соціальної адаптації молоді з розумовою неповносправністю на місцевому рівні.

Додаток Ж. Результати емпіричного дослідження

Додаток Ж.1. Відповіді батьків на запитання анкети “Які позитивні і негативні почуття ви відчуваєте по відношенню до своєї дитини?”

Результати:

Позитивні почуття:

- 18 осіб - любов
- 18 осіб - відповідальність
- 17 осіб - розуміння
- 14 осіб - милосердя
- 7 осіб - співчуття
- 6 осіб - прийняття
- 4 особи – жертвенність

Негативні почуття:

- 14 осіб - смуток
- 6 осіб - страх
- 3 особи - байдужість
- 2 особи - сором
- 1 особа – неприйняття

Додаток Ж.2. Відповіді батьків на запитання анкети “Які емоції найчастіше переживає неповносправна дитина?”

- 16 осіб - любов
- 13 осіб - радість
- 9 осіб - страх
- 8 осіб - байдужість
- 7 осіб - активність
- 7 осіб - сум
- 3 особи - ентузіазм
- 1 особа - творчість
- 1 особа - співчутливість
- 1 особа - агресивність
- 1 особа - неповага до старших

Додаток Ж.3. Окремі результати методу “Листування”

Запитання 1. *Як на Вашу думку на Вітю впливає тривала і часта відсутність вдома батька?*

Відповідь 1. Вітя скучає за ним.

Запитання 2. *Як сестра, чи можете Ви сказати, що присутність в сім'ї неповносправної дитини (Василинки) утруднює родинні відносини чи навпаки згуртовує всіх для спільного вирішення пов'язаних з цим проблем?*

Відповідь 2. Інколи утруднює, а інколи згуртовує.

Запитання 3. *Оцініть будь-ласка відносини Олега з іншими: друзями, рідними, вчителями, сусідами. Що, на Вашу думку, сприяє його відкритості в спілкуванні з іншими?*

Відповідь 3. Олег культурний, ввічливий, співчутливий, нікого не ображає. Спілкується з друзями, ходить на концерти, в цирк, тощо. Допмагає стареньким сусідам, купує продукти, медикаменти та виконує ряд інших робіт. Особливо має уважне ставлення до вчителів і з любов'ю виконує їхні доручення. Я є дуже хвора і Олег також мені багато допомагає та обслуговує. (бабця Вівчаренко О.Ф.)

Додаток Ж.4. Результати методики “Я, близькі, інші”

Остання методика, яка завершувала дослідження характеристик молоді з особливими потребами була під назвою “Я, близькі, інші”, вона оцінювала відносини між неповносправною особою, її близькими та іншими людьми, а також бачення піддослідним позитивного і негативного в них. Вона проводилась з 22 респондентами і оцінювалась за наступними ознаками:

1. Розміщення кілець.
2. Заштрихування площини кілець.

За першою ознакою можна було спостерігати наступні показники:

- 20 осіб зобразило кола у горизонтальному лінійному порядку, що свідчить про бажання неповносправної особи бути рівноправним у відносинах з іншими; 1 особа розташувала кола у формі трикутника, при чому нижня його вершина відводилась самій неповносправній особі; 1 особа зобразила кола у вертикальному порядку, відвівши собі верхню позицію.

- у більшості малюнків (18 осіб) відстань між колами однакова і лише у 2-ох бачимо помітну близькість кіл „я” і „близькі”, а в інших 2-ох випадках – кіл „близькі” та „інші”.

- така характеристика як розташування кола „я” дає можливість оцінити самопочуття і позицію неповносправної особи у середовищі інших та рідних. 7 осіб зображають коло „я” посередині між колами „близькі” та „інші”, 15 відводять йому місце збоку, при чому у 13-ти з них найближче по розташуванню коло „близькі” і лише в 2-ох – „інші”.

Щодо величини кіл – то з незначною різницею найбільшими були кола:

- „Я” – 14 осіб;
- „Близькі” – 5 осіб;
- „Інші” – 3 особи.

Даний показник вказує на значущість для неповносправної особи себе або когось іншого.

Щодо другого показника, то ми подаємо кількість осіб, що заштриховували (давали негативну оцінку) у таких варіантах вибору кіл:

- „я” та „інші” – 5 осіб – позитивне налаштування на рідних;
- „інші” – 5 осіб – негативне ставлення до інших, незнайомих людей;
- штрихування у всіх – 4 особи – адекватна оцінка;
- „близькі” та „інші” – 3 особи – відсутність самокритичності;
- відсутність штрихувань у всіх – 3 особи – позитивність сприйняття всіх;
- „близькі” – 1 особі – труднощі у стосунку з близькими;
- „я” – 1 особа – надмірна самокритичність.

Додаток Ж.5. Результати повторного анкетування батьків

На запитання „Чи можете Ви назвати позитивні риси, які здобула та негативні, яких позбулася Ваша дитина за час відвідування Центру?” батьки вказують на такі: *позитивні* (впевненість в собі, комунікабельність, самостійність, вдячність, врівноваженість, працьовитість) та *негативні* (агресія, нетерпеливість, скутість, невпевненість, роздратованість).

Метою діяльності Центру є здобуття неповносправною особою навиків самообслуговування. Батьків запитувалося про те, які з цих навиків їх дитина здобула чи вдосконалила саме за час відвідування. Відповіді були наступними:

- 8 осіб - догляд за собою (гігієна, одяг, взуття);
- 9 осіб - самостійне користування громадським транспортом;
- 5 осіб - навички домашнього господарювання;
- 2 особи - творчі навички;
- 1 особа - навички спілкування з новими людьми;
- 1 особа - навички відвідування громадських закладів (напр. магазин);

І на завершення на запитання „Чи можете Ви сказати, що Ваша дитина стала більш адаптованою до життя в суспільстві?” респонденти відповідають: 9 осіб – „так”; 2 особи – „ні”; 3 особи – „не знаю”.

Анкетування працівників та волонтерів, в якому взяло участь 5 осіб, мало на меті оцінити їх особистий та професійний погляд на роботу з розумово неповносправною молоддю. Отож перше запитання звучало наступним чином: „Чи змінилось Ваше налаштування до людей з особливими потребами до і після участі в такому виді діяльності?”

Відповіді:

- 3 особи - ні (залишилось позитивним);
- 2 особи - так (з гіршого на краще);
- 0 - так (з кращого на гірше);
- 0 - ні (залишилось негативним).

Запитання про те, „Наскільки, на вашу думку, результат роботи залежить від родинного середовища?” працівники та волонтери відповідають: 4 особи - залежить від конкретної сім'ї; 1 особа - більше як на 50%; 0 - менше як на 50%.